

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA**

**DALIA BUCKUTĖ
TEISĖ IR VALDYMAS**

**TELEKOMUNIKACIJOS TINKLAIS PERDUODAMOS INFORMACIJOS KONTROLĖ
BAUDŽIAMAJAME PROCESE: TEORINIAI-PRAKTINIAI ASPEKTAI**

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovas –
Lekt. Dr. Linas Belevičius**

Vilnius, 2006

Turinys

Įvadas.....	3
1. Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės samprata.....	6
2. Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės teisinis reglamentavimas.....	12
2.1 Tarptautinių teisės normų bei Lietuvos Respublikos įstatymų pagrindiniai reikalavimai keliama telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės teisėtam reglamentavimui.....	12
2.2 Telekomunikacijų tinklais gaunamos informacijos kontrolė kaip procesinės prievartos priemonė bei jai taikomi baudžiamojo proceso principai.....	16
2.3 Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės procedūra baudžiamajame procese.....	18
2.4 Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės procedūra operatyvinėje veikloje.....	24
2.5 Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė užsienio valstybėse.....	27
3. Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės metu surinkti duomenys kaip įrodymai baudžiamajame procese.....	30
4. Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės bei įrašų darymo problematika žmogaus teisių apsaugos srityje.....	36
Išvados.....	42
Literatūros sąrašas.....	44
Santrauka.....	48
Summary.....	49

IVADAS

Išsivadavus Lietuvos Respublikai iš Sovietų Sąjungos priespaudos ir žlugus socialistinei sistemai Rytų Europoje, šiame geopolitiniame areale iki tol galiojusi socialistinė kontinentinės teisės atšaka iš esmės tapo netinkanti Rytų Europos valstybėse, o taip pat ir Lietuvoje. Niekam ne paslaptis, kad tiek Sovietų Sąjungoje, tiek socialistinėse Rytų Europos šalyse iki šių permainų žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms iš esmės nebuvo skiriamas joks dėmesys. Valstybės politinius interesus iškėlus aukščiau žmogaus ir piliečio interesų, politinę sistemą, partinę ir valstybinę poziciją atstovaujantiems saugumo organams praktikoje buvo suteikta teisė kontroliuoti kiekvieno asmens asmeninį gyvenimą, naudojant ir telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją. Tad savaime suprantama, jog po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo neišvengiamai turėjo keistis ir Lietuvos Respublikos teisės sistema, kuri atitiktų pakitusius socialinius, ekonominius ir politinius šalies poreikius.

Teisinių reformų vykdymas, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ratifikavimas, o ypač Lietuvos pilnateisė narystė Europos Sąjungoje – tai be galo svarbūs faktai, suponavę būtinybę teisiškai griežtai suregulmentuoti atvejus, kai teisėsaugos organai gali kontroliuoti asmens ir piliečio asmeninį gyvenimą, telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją, bei daryti įrašus. Žinoma, negalima atmesti ir mokslinio techninio progreso informacinių technologijų srityje, privertusio smarkiai išplėsti pačią telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos sąvoką, kuris taip pat prisidėjo prie telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės teisinio reglamentavimo būtinumo. Kompiuteriai, mobilieji telefonai, kiti įmantrūs prietaisai bei juos jungiantis interneto ryšys tapo neatsiejami daugumos mūsų kasdienio gyvenimo palydovai, tad nieko keisto, jog jiems tobulėjant, tobulėja ir nusikaltėliai, piktnaudžiaujantys informacinėmis technologijomis. Būtent tai ir įrodo bei atskleidžia pasirinktos temos nagrinėjimo aktualumą, naudingumą ir reikšmingumą taikant šią procesinės prievartos priemonę nusikalstamų veikų atskleidime bei tyrime.

Baudžiamojo proceso kodekso (toliau BPK) norma, reglamentuojanti telefoninių pokalbių klausymąsi kaip tardymo veiksmą įsigaliojo 1993 m. liepos 2 d.. Vėliau, vykstant teisės, o taip pat ir baudžiamosios teisės, reformai ši BPK norma buvo tikslinama ir pildoma. Nuo 2003 m. gegužės 1 d. Lietuvoje pradėjo galioti naujas BPK, kuris daugumos teisininkų nuomone atitinka demokratinėje Europoje priimtus teisės principus, žinoma, ir žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos srityje.

Čia 154 straipsnyje anksčiau minima teisės norma reglamentuojama pilniau ir išsamiau bei su kai kuriais pakeitimais galioja iki dabar.

Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymo reglamentavimas BPK paskatino operatyvinės veiklos bei baudžiamojo proceso specialistų diskusiją. Vieno iš operatyvinės veiklos metodų reglamentavimas BPK, privertė teisininkus iš arčiau susipažinti ir su visais operatyvinės informacijos gavimo bei panaudojimo būdais. Operatyvinės veiklos ir baudžiamojo proceso specialistų diskusijos leido išsamiau suprasti ir tam tikrus teisinius operatyvinės veiklos aspektus.

Tačiau ši tema, mano nuomone, dar nėra vispusiškai pilnai išnagrinėta mokslinėje literatūroje. Šia tema nėra išleista daug monografijų, knygų ar kitokių mokslinių darbų. Mokslinėje literatūroje iš esmės nebandyta diskutuoti dėl pačios telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės bei įrašų darymo sąvokų, kitų teorinių bei praktinių aspektų, kuriuos bus bandoma aptarti šiame magistro baigiamajame darbe.

Pagrindinis darbo tikslas – kompleksiškai išanalizuoti telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės naudojimo teorines prielaidas, išryškinti teorines ir praktines problemas, kylančias atliekant telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolę ir pateikti siūlymus racionaliam tų problemų išsprendimui. Taigi, siekiant minėto tikslo, buvo iškelti tokie uždaviniai:

1. Suformuluoti telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės sampratą;
2. Atskleisti telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės naudojimo teorinius pagrindus ir principus, lemiančius jų naudojimo formas, būdus, tvarką ir reglamentavimą;
3. Išnagrinėti mokslinę literatūrą bei Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktus, nustatančius telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės naudojimo baudžiamajame procese būdus ir tvarką;
4. Išnagrinėti proceso veiksmų fiksavimo teorinius pagrindus, nustatyti rezultatų, gautų naudojant telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolę, įrodomąją reikšmę;
5. Pateikti teorines ir praktines rekomendacijas dėl telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės reglamentavimo teisės aktuose ir dėl jų praktinio naudojimo.

Darbo problematika ir keliami uždaviniai sąlygojo jame naudotų tyrimo metodų derinį. Baigiamajame darbe naudojami socialiniams mokslams būdingi metodai, kurie buvo pritaikyti darbo tikslui ir uždaviniams įgyvendinti.

Lyginamuoju metodu nagrinėjamos mokslinės koncepcijos, atskirų mokslininkų nuomonės, Lietuvos, tarptautiniai ir užsienio valstybių teisės aktai, reglamentuojantys telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolę. Šiuo metodu buvo atskleista telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės samprata, formuluojant šios procesinės prievartos priemonės panaudojimo principų sistemą, analizuojant Lietuvos ir kitų užsienio valstybių (Prancūzijos, Vokietijos, Italijos, Lenkijos, JAV, Didžiosios Britanijos ir kt.) tiriamo instituto panašumus ir skirtumus bei daromos išvados.

Lyginamuoju istoriniu metodu buvo nagrinėjamos daugelis Lietuvos baudžiamojo proceso teisės normų, pabrėžiant ankstesnio ir vėlesnio reguliavimo santykį ir tarpusavio ryšį, diegiamų ar siekiamų diegti naujovių svarbą ir pagrįstumą.

Indukcinio - dedukcinio pažinimo metodas darbe taikomas naudojant atskiras žinias, faktus, o taip pat remiantis bendrojo pobūdžio teorinėmis nuostatomis, formuluojant konkrečius pasiūlymus (rekomendacijas) teisės taikytojui.

Taikant dokumentų analizės metodą, buvo analizuojamos bylos, kuriose buvo pateiktos teismo išvados dėl telefoninių pokalbių klausymosi. Kontinentinis dokumentų analizės metodas leido išskirti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo dėsningumus bei nustatyti tam tikras reglamentavimo spragas.

1. TELEKOMUNIKACIJŲ TINKLAIS PERDUODAMOS INFORMACIJOS KONTROLĖS SAMPRATA

Telekomunikacijų pradžia Lietuvoje siekia XIX a. vidurį. Praėjus 6 metams nuo telefono išradimo (1876 m.) – 1882 m. – Lietuvą pasiekė telefonas: tarp kunigaikščio Oginskio ir grafų Tiškevičiaus bei Zubovo dvarų buvo nutiesta pirmoji telefono linija Kretinga–Plungė–Rietavas. Pirmosios telefono stotys įrengtos Vokietijai priklausiusioje Klaipėdoje (1888 m. turėjo 23 abonentus), Vilniuje (1896 m. - 150 abonentų) ir Kaune (1904 m. - 110 abonentų). Vienu iš svarbiausių nepriklausomos Lietuvos valstybės uždavinių 1918 metais buvo telefono tinklo plėtra. 1923 m. jau visi apskričių centrai turėjo telefono stotis ir tiesioginiais laidais galėjo susisiekti su didesniais miestais.¹

Du kartus per Lietuvą praūžęs Antrojo pasaulinio karo frontas iš esmės sunaikino visą esantį telekomunikacijų tinklą: buvo išgrobstyta aparatūra, išardytos magistralės. Per dešimt metų (1944-1954) Lietuvos ryšininkams pavyko atstatyti visus karo audrų sugriautus linijų įrenginius, ir nuo tada visi apskričių centrai turėjo operatyvų telefono ryšį su sostine Vilniumi. 1960 m. prasidėjo intensyvus esamų telefono stočių technologijų keitimas į automatinę komutaciją. Gerokai padidėjo telefono abonentų skaičius, o dar beveik po trijų dešimtmečių atsirado ir pirmasis mobiliojo ryšio operatorius bei 1992 m. vasarį pradėjo veikti analoginio mobiliojo ryšio tinklas. Tad savaime suprantama, jog atsiradus tokiam susisiekimui, tarpusavio susižinojimui, teisėsaugos institucijose iškilo nauja problema - t. y. telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos perėmimas ir pasinaudojimas ja. Anksčiau buvę susiekimo (susižinojimo) būdai buvo daug paprastesni, primityvesni todėl ir jais siunčiamą informaciją buvo galima daug lengviau perimti, sužinoti bei savalaikiai panaudoti. Sparčiai vykstant XXI amžiaus moksliniam, techniniam ir ekonominiam progresui, atsiranda naujesnės, tobulesnės ir priimtinesnės komunikavimo priemonės, kuriomis nuolat naudojasi vis didesnis skaičius žmonių. Tačiau pasaulyje vykstanti globalizacija, technikos ir mokslo pažanga atneša ne tik teigiamų pokyčių visuomenės gyvenime. Ji sukelia ir tarptautinio terorizmo bei tarptautinio nusikalstamumo grėsmę. Iki šiol nėra vieningai apibrėžta nei telefoninių pokalbių klausymosi, nei telekomunikacijų tinklais perduodamos kitos informacijos kontrolės bei įrašų darymo sąvokos. Pavyzdžiui, rusų autorius V. Michailov telefoninių pokalbių klausymą apibrėžė kaip „valstybės įgaliotų operatyvinių tarnybų informacijos gavimą klausant per telefoninio ryšio kanalus vykstančius pokalbius tarp asmenų, kurie susiję su nusikaltimu arba su jį įvykdžiusiais

¹ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.- Vilnius, 1983. T.11. P.247-248.

asmenimis“.² Reikėtų pastebėti, jog įvairiose valstybėse esti savitas teisinio reguliavimo mechanizmas, tad ir skirtingai yra suprantama telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės sąvoka. Nagrinėjant anksčiau pateiktą telefoninių pokalbių klausymosi apibrėžimą, anaipatol jo negalima taikyti Lietuvos teisinės sistemos plotmėje, kadangi pagal Lietuvos Respublikos įstatymus telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymas nėra vien operatyvinių tarnybų prerogatyva.

Dabar egzistuojanti Lietuvoje telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės samprata susiformavo ne iš karto. Pirmasis teisės aktas po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, kuriame užsimenama apie galimybę kontroliuoti tokio pobūdžio informaciją, buvo 1990 m. gruodžio 11 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Policijos įstatymas.³ Šio įstatymo 20 straipsnyje apibrėžiama operatyvinės veiklos samprata, metodai bei pagrindiniai jų panaudojimo principai, o taip pat panaudojama sąvoka „specialios technikos panaudojimas“, kuri yra gana plati bei apimanti telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolę bei įrašų darymą. Tačiau jame nebuvo nustatyta šių operatyvinių priemonių panaudojimo tvarka ir pagrindai, kurie aiškiau buvo suformuluoti tik vėliau įsigaliojusiam Operatyvinės veiklos įstatyme (toliau OVĮ), priimtam 1992 m. liepos 15 d. Minimo įstatymo 6 straipsnyje buvo numatyta galimybė specialiomis priemonėmis kontroliuoti tik pašto siuntas ir elektros ryšius⁴ ir tik vėlesnėje šio įstatymo redakcijoje 1997 06 06 apibrėžiama speciali technika, tai „techninės priemonės, skirtos elektros ryšių, telegrafo ir kitiems pranešimams kontroliuoti, telefoniniams pokalbiams klausytis bei jų įrašams daryti, taip pat stacionariai gyvenamųjų, administracinių ir kitokių patalpų bei transporto priemonių garso ir vaizdo kontrolei, ir kurioms panaudoti reikia sankcijos“⁵.

Dar vienas įstatymas, apibrėžiantis telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę, yra LR BPK įstatymas. Senajame BPK, galiojusiam iki 2003 04 30 198² str., kaip ir ankstesnėse OVĮ redakcijose, numatyta tik teisė bei apibrėžtos tam būtinos sąlygos klausytis telefoninių pokalbių. Tačiau terminas "klausytis telefoninių pokalbių" neatspindi vykdomo proceso eigos, kuris vadinamas telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrole bei įrašų darymu. Kadangi pats terminas "pokalbis" turi būti suprantamas kaip žodinis (verbalinis) pasikeitimas informacija, t.y. pokalbyje turi dalyvauti bent du pašnekovai. Bet kaip gi tuomet žinutės palikimas telefono balso pašte, SMS, telekomunikacijų tinklais perduodami elektroninio pašto laiškai ir kita. Ar tai gali būti laikoma pokalbiu? Žinoma, ne. Tai tėra vienasmenis verbalinis

² В. И. Михайлов. Контролируемая поставка как оперативно-розыскная операция. – Москва, 1998. С.45.

³ Lietuvos Respublikos policijos įstatymas // Valstybės žinios 1991, Nr.2-22

⁴ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas //Valstybės žinios, 1992, Nr. 22-639

⁵ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas // Valstybės žinios, 1997 06 06, Nr. 50-1190

aktas, monologas, kuris niekaip negali būti suprantamas kaip pokalbis. Tačiau tokia balsu palikta žinutė, be jokios abejonės, taip pat yra telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės bei įrašų darymo objektas. Taigi šiuolaikinė mokslo ir technikos pažanga, taip pat įstatymo neatitikimas tarptautinėse sutartyse numatytiems reikalavimams ir kitos objektyvios priežastys, suponavo būtinybę šios procesinės prievartos priemonės taikymą praplėsti, sukonkretinti jos vykdymo tvarką bei keisti galiojusias teisės normas. Kaip apibrėžta Lietuvos Respublikos Telekomunikacijų įstatyme: „Telekomunikacijų tinklas – informacijos perdavimo sistema ir (ar) komutavimo bei kiti įrenginiai, kurie užtikrina signalų perdavimą laidinėmis, radijo, optinėmis bei kitomis elektromagnetinėmis priemonėmis“⁶. Tad iškilo būtinybė telefoninių pokalbių pasiklausymą, trumpąsias žinutes, elektroninį paštą, faksą reglamentuoti kaip atskirą tyrimo formą operatyvinėje veikloje ir baudžiamojo proceso institute, įvardijant bendrai – telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolę. Tai ir buvo padaryta 2002m. kovo 14 d. priimant naują LR BPK, kuriam 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus, nurodyti veiksmai įvardinti jau platesniame kontekste, kaip telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymas.

Dabar galiojančiame naujame BPK yra išskirta telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymas, tačiau nėra apibrėžtos konkrečios sąvokos. Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatyme telekomunikacija apibrėžiama kaip ženklų, signalų, rašytinių tekstų, vaizdų bei garsų arba kitokio pobūdžio informacijos perdavimą, siuntimą, priėmimą laidinėmis, radijo, optinėmis bei kitomis elektromagnetinėmis sistemomis.⁷ Tad iš čia seka išvada, kad telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymas yra viena iš elektroninės žvalgybos formų, kuomet techninėmis priemonėmis yra fiksuojama verbalinė (žodinė) ir dokumentinė informacija, siunčiama ir priimama laidinėmis ir radijo bangų bei vaizdinėmis sistemomis. Tokia sąvoka yra tinkama tiek teisėtai telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolei bei įrašų darymui, tiek nelegaliai telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolei bei įrašų darymui apibūdinti.

Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymas įstatymo nustatyta tvarka turėtų būti suprantamas kaip valstybės įgaliotų institucijų sankcionuota veikla siekiant techninėmis priemonėmis fiksuoti verbalinę (žodinę) informaciją, bei kitą informaciją siunčiamą telefoninio ryšio kanalais ir kitomis elektromagnetinėmis sistemomis apie esamus, buvusius ir būsimus įvykius, susijusius su tiriamą nusikalstama veika.

⁶ Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymas// Valstybės žinios: 2002 12 24 Nr.123-5514

⁷ Ten pat

Iš tokio apibrėžimo išplauktų tokie telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės bei įrašų darymo požymiai:

1. Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymas yra teisėti tik tuomet, kai jį atlieka institucijos, kurioms valstybė yra suteikusi įgaliojimus tokiems veiksams atlikti. Šie įgaliojimai yra suteikiami priimant atitinkamą norminį aktą.

2. Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymas yra asmens teisės suvaržantis duomenų gavimo būdas, todėl tokia valstybės įgaliotų institucijų veikla turi būti vykdoma pagal priimtą ikiteisminio tyrimo teisėjo motyvuotą nutartį.

3. Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymas sankcionuojamas tik turint atitinkamą įstatyminį pagrindą bei siekiant teisėtų tikslų.

Kitose šalyse, pavyzdžiui, Italijoje - BPK 266 straipsnis mini garso ir vaizdo įrašų darymą, telefoninių pokalbių klausymąsi; Prancūzijoje - BPK 100 straipsnyje kalbama apie informacijos būtinumą dėl ko reikia klausytis telefoninių pokalbių ir pan., tačiau aiškos telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės sąvokos nepateikia⁸. O štai tarkime Jungtinių Amerikos Valstijų įstatymuose naudojamo termino "surveillance" samprata taip pat yra labai plati ir jungia apskritai visos elektroninei žvalgybai skirtos technikos panaudojimą, į šią sąvoką įeina ir telefoninių pokalbių klausymasis, kuris, beje, JAV teisės aktuose labai retai kur išskiriamas iš elektroninės žvalgybos visumos. Skirtingai nuo daugumos kitų valstybių, JAV įstatymai numato dvejopą elektroninės žvalgybos taikymo tvarką, viena tvarka yra taikant šį metodą prieš užsienio specialiąsias tarnybas, kurios užsiima neteisėtu informacijos žvalgymu, kita tvarka - tiriant kitus nusikaltimus.

Lietuvoje nuo 2004 m. gegužės 1-osios Telekomunikacijų įstatymą pakeitė Elektroninių ryšių įstatymas, kuriame pateikiama sąvoka yra mažai pakitus: elektroniniai ryšiai - signalų perdavimas laidinėmis, radijo, optinėmis ar kitomis elektromagnetinėmis priemonėmis⁹. Trumpai apibendrinant įstatymų skirtumus galima teigti, kad naujasis apibūdinimas apima visus šiuo metu įmanomus elektroninių ryšių tinklus. Būtent todėl pasikeitė ir paties sektoriaus pavadinimas - iš telekomunikacijų jis virto elektroninių ryšių.

Nagrinėjant telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės sampratą, svarbu pažymėti, kas yra telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinys ir kas yra kita telekomunikacijų tinklais perduodama informacija. Paprastai turinio duomenimis laikomas pokalbio telefonu, SMS žinučių, fakso turinys, o kitai telekomunikacijų tinklais perduodamai

⁸ Pradel J. Lyginamoji Baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 409-410.

⁹ Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas, Valstybės žinios, 2004, Nr. 69-2382.

informacijai priskirtina informacija apie srauto duomenis ir panašiai. „Turinio ir srauto duomenų atskyrimas buvo sąlygotas tradicinių telekomunikacijų procesų, kur takoskyra tarp srauto duomenų (kas skambino, kur skambino, kiek truko skambutis) ir turinio duomenų buvo gana aiški“.¹⁰ Manoma, kad srauto ir turinio duomenų surinkimo procesiniai reikalavimai turėtų skirtis¹¹, nes turinio duomenys atskleidžia komunikacijų turinį ir jų neteisėtas atskleidimas daro didesnę žalą nei srauto duomenų neteisėtas atskleidimas.

Reikia pažymėti, kad telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės bei įrašų darymo samprata telefoninių pokalbių klausymo kontekste apima tiek laidinio ryšio telefonu, tiek radiotelefonu, mobiliuoju telefonu, palydovinio ryšio telefonu ir visais kitais telefono aparatais bei interneto ryšiais perduodamos informacijos klausymą, fiksavimą bei kitokią informacijos gavimą. Manau, kad tiek Lietuvos norminiuose aktuose, tiek daugelio kitų užsienio valstybių įstatymų leidyboje pagrįstai nėra išskirtos sąlygos atskiroms telefonų rūšims, tačiau sukonkretinti ir bent iš dalies apibrėžti telekomunikacijos tinklais informacijos perdavimo, kontrolės ir fiksavimo būdus įstatymiškai, yra tikslinga. Kadangi šio darbo vienas iš keliamų uždavinių yra pačios telekomunikacijų tinklais perduodamos kitos informacijos sąvokos atskleidimas, galimų kontrolės formų ir būdų sukonkretinimas, manau, kad telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė turėtų atsispindėti tokiame kontekste ir būti suprantama kaip:

1. Laidinio ir bevielio telefono abonento (asmens) verbalinė kontrolė, prisijungiant prie kontroliuojamojo abonento telekomunikacijų operatoriaus įrangos, kontroliuojant išėinančius - įėinančius pokalbius ir darant jų įrašus;
2. Konkretaus nelaidinio ryšio telefono abonento (asmens) judėjimo kontrolė pagal jo siunčiamus ir telekomunikacijų tinklais registruojamus signalus;
3. Konkretaus nelaidinio ryšio telefono abonento (asmens) vietos kontrolė - jo buvimo vietos nustatymas pagal jo siunčiamus telekomunikacijų tinklais signalus (esamame laike);
4. Siųstų SMS žinučių iš kontroliuojamo abonento ir į jį, prisijungiant prie kontroliuojamo abonento ir fiksuojant žinučių turinį;
5. Kompiuterinių sistemų kontrolė, prisijungiant prie kontroliuojamo įrenginio ar prie operatoriaus, teikiančio tam įrenginiui interneto paslaugas, įrangos išrenkant iš jo duomenų

¹⁰ D.Štītīlis. Elektroninių ryšių kontrolės nusikaltimų tyrimo tikslais teisiniai aspektai// Informacijos mokslai. 2005, Nr. 34. P. 106.

¹¹ Maxwell W. Electronic Communications: the New EU Framework Part1, New York: Oceana Publications Inc. 2002, P. 10

bazėje esančią reikiamą informaciją, sunaikinant ar keičiant ją, bei kontroliuojant priimamą bei siunčiamą informaciją tarp atskirų tos pačios ar kitos rūšies įrenginių;

6. Faksimilinių įrenginių kontrolė apie priimamus bei siunčiamus rašytinius tekstus, vaizdus;

7. Konkretaus objekto kontrolė fiksuojant jį optinėmis priemonėmis ir kitokiomis elektromagnetinėmis sistemomis, renkant informaciją per telekomunikacijos tinklus.

Toks konkretesnis, nors ir nebaigtinis informacijos kontrolės būdų ir formų skirstymas įstatyme padėtų informacijos rinkimo subjektams aiškiau suprasti telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės vykdymo galimybes, mechanizmą ir būtų efektyvesnis, aiškinant ir tiriant nusikalstamas veikas tiek baudžiamajame procese, tiek ir operatyvinėje veikloje.

2. TELEKOMUNIKACIJŲ TINKLAIS PERDUODAMOS INFORMACIJOS KONTROLĖS TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

2.1 Lietuvos Respublikos bei tarptautinių teisės normų reikalavimai dėl telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės

1992 m. spalio 25 d. referendumu priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija tapo pagrindiniu valstybės įstatymu. Konstitucija – ne tik teisinis dokumentas, bet ir veikianti teisė. Teisė, kuri rikiuoja ir kreipia visą valstybiškai organizuotos visuomenės gyvenimą, teisė, kuri apibrėžia valdžios galias ir saugo asmens teises. Tie konstituciniai reikalavimai visada išreiškia didžiausias vertybes – pagarbą asmens orumui, prigimtinėms teisėms ir laisvėms, valdžios prasmingumo grindimą tarnavimu žmonėms. Konstitucija yra tai, kas tautos gyvenimui teikia stabilumo, pastovumo. Konstitucija turi padėti visuomenei suprasti, ko ji gali laukti, kokių valdžios veiksmų tikėtis, ko pasisaugoti, kas apskritai yra negalima. Konstitucija turi viršenybę prieš kitus valstybės įstatymus, kurie turi būti priimami vadovaujantis Konstitucijos viršenybės principu. Konstitucijos antrame skirsnyje „Žmogus ir valstybė“ esantis 22 straipsnis skelbia:

„Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas.

Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami.

Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą.

Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą.“¹²

Lietuvos Konstitucijoje aiškiai apibrėžta kiekvieno žmogaus teisė, jog telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją galima kontroliuoti tik įstatymo nustatyta tvarka.

Dr. doc. O.Ruželytė, apibūdindama privataus (asmeninio) gyvenimo neliečiamybę pažymi, jog tai yra:

- individo teisė į autonomiją, t. y. teisė būti laisvu nuo valstybės kišimosi į kai kurias elgesio sritis, tokias kaip intymioji sfera, apimanti ir seksualinę orientaciją, šeimyninius santykius,

¹² Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios: 1992, Nr. 33-1014.

fizinę ir psichinę sveikatą, buvimą nukentėjusiuoju prievartiniuose nusikaltimuose, asmeninius įsitikinimus;

- individo atsiskyrimo, izoliavimosi, užsisklendimo apsaugą - jo teisę į "asmeninę erdvę", kurios normaliomis sąlygomis negali pažeisti nei kiti asmenys, nei valstybė;

- asmeninio pobūdžio informacijos konfidencialumą.¹³

Žmogaus asmeninės teisės ir laisvės yra labai svarbus ir aktualus šiandienos klausimas, kuriam skiriamas didelis dėmesys, nes „žmonės turi jausti, kad valstybė gyvena pagal taisyklę *tua res agitur* – „viskas apie Tave“.¹⁴ Tad valstybėje turi būti vadovaujamasi demokratinėmis vertybėmis bei standartais, kuriuos įkūnija pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės.

Dar vienas dokumentas saugantis ir užtikrinantis žmogaus teises bei laisves, tai 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje priimta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, kurią yra jau ratifikavusios 46 šalys, tame tarpe ir Lietuva. Jos 8 straipsnis skamba taip:

„1. Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.

2. Valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesams siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.“¹⁵

Taigi remiantis anksčiau paminėtų dviejų dokumentų straipsniais galima teigti, jog valstybė, siekdama įgyvendinti žmogaus teises ir laisves bei užtikrindama galimybę jomis naudotis ir apsaugoti savo piliečius nuo neteisėto kišimosi į privatų gyvenimą, turi sudaryti tam tikrą mechanizmą, kuris ne tik saugotų piliečių teises ir laisves garantuodamas tarpusavio susižinojimo slaptumą, tačiau ir nurodytų teisinius pagrindus, kuriais remiantis teisėsaugos institucijos, tirdamos atitinkamus teisės pažeidimus, galėtų pasinaudoti išskirtina teise laikinai apriboti šių teisių bei laisvių garantavimo vykdymą.

Europos parlamento ir tarybos direktyvos 95/46 EB „Dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir laisvo tokių duomenų judėjimo“¹⁶ 29 straipsnyje pažymima, jog sukuriamą darbo grupę asmenų apsaugai tvarkant asmens duomenis, kuri veikia nepriklausomai ir turi patariamąjį statusą.

¹³ O. Ruželytė. Privataus gyvenimo neliečiamybės baudžiamoji teisinė apsauga // VII Baltijos šalių kriminologų simpoziumas : Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką. –Vilnius, 1995

¹⁴ Žmogaus teisių stebėjimo institutas: Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2004 apžvalga//Vilnius, 2005. P. 4

¹⁵ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// Valstybės žinios. 1995, Nr.40-987.

¹⁶ http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=7879&p_query=&p_tr2=2, prisijungimo laikas: 2006-11-07

Ši darbo grupė ne kartą komentavo klausimus susijusius su komunikacijų srauto išsaugojimu. Savo rekomendacijoje 2/99 dėl pagarbos privatumui slapto telefoninių pokalbių pasiklausymo kontekste darbo grupė apibrėžė slaptą pasiklausymą ir duomenų perėmimą kaip trečiųjų šalių veiksmą, kuriuo gaunama žinių apie turinį ir (arba) duomenis, susijusius su privačių dviejų ar daugiau asmenų bendravimu ryšio priemonėmis, ypač apie srauto duomenis, susijusius su elektroninių ryšių paslaugų naudojimu. Šioje situacijoje Darbo grupė nurodė, jog kiekvienas slaptas pasiklausymas ir perėmimas sudaro asmens teisės į privatumą bei korespondencijos konfidencialumo pažeidimą. Darytina išvada, jog slapti pasiklausymai ir informacijos perėmimas yra nepriimtini, nebent tokie veiksmai atitinka pagrindinius tris kriterijus išdėstytus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnyje bei Europos žmogaus teisių teismo (EŽTT) šios nuostatos išaiškinimą.

1977 m. lapkričio 18 d. EŽTT byloje *Klass* prieš Vokietijos Federacinę Respubliką pripažino susitariančiųjų šalių teisę slapta sekti asmeninę korespondenciją ir telefoninius pokalbius išskirtiniais atvejais ir ypatingomis aplinkybėmis. Be to, teigiama: „...tai nereiškia, jog susitariančiosios šalys naudojasi neribota veiksmų laisve dėl asmenų, esančių jų jurisdikcijoje, slapto sekimo. Teismas, suprasdamas pavojų, kad įstatymas galėtų pakenkti ar net naikinti demokratiją ją gindamas, patvirtina, jog susitariančiosios šalys negali vardan kovos su špionazu ir terorizmu imtis bet kokių priemonių, kurias tik jos laiko tinkamomis“.¹⁷ Iš šios bylos seka, jog įstatymo nuostatos, suteikiančios galią slapta tikrinti korespondenciją, pašto siuntinius ir klausytis pokalbių telefonu, siekiant garantuoti šalies saugumą bei tvarką, užkertant kelią nusikaltimams yra būtinos, tačiau nors Konvencija suteikia susitariančiosioms valstybėms tam tikrą diskrečią galią pasirinkti sekimo formas, šios valstybės taikydamos slapto sekimo priemones negali disponuoti neribota laisve.

Kitoje EŽTT byloje *Malone* prieš Jungtinę Karalystę 1984 m. rugpjūčio 2 d. buvo konstatuota, kad pokalbių telefonu klausymas be įstatymo pagrindo yra Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnio pažeidimas. Paskyrus sekimo formą, turi būti numatyta pakankamai garantijų, kad nebūtų piktnaudžiaujama, - reziumavo Teismas Malonės byloje¹⁸.

Remiantis 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo Lietuvoje 1996 m. birželio 11 d. buvo priimtas „Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas“¹⁹, kurio tikslas –

¹⁷ *Klass* ir kiti prieš Vokietijos Federacinę Respubliką, 1978 m. rugsėjo 6 d. Teismo sprendimas, Serija A Nr.28

¹⁸ Berger Vincent. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius, 1997, p. 449.

¹⁹ Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas// Valstybės žinios. 1996, Nr. 63-1479

ginti žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo teisę ryšium su asmens duomenų tvarkymu, o kalbant apie duomenis telekomunikacijų srityje, remiantis šio įstatymo 15 straipsniu, jie tvarkomi vadovaujantis Telekomunikacijų įstatymu ir minėtuju Įstatymu, o nuo 2004 m. gegužės 1 d. vietoj Telekomunikacijų įstatymo įsigaliojusiu Elektroninių ryšių įstatymu bei anksčiau minėtuju.

Apibendrinant galima teigti, jog telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė yra pateisinama, jei ji tenkina šiuos kriterijus:

- 1) Konkretus teisinis pagrindas;
- 2) Vertinimo poreikis demokratinėje visuomenėje;
- 3) Suderinamumas su vienu iš tikslų numatytų dokumentuose ginančiuose ir saugančiuose žmogaus teises ir laisves.

2.2 Telekomunikacijų tinklais gaunamos informacijos kontrolė kaip procesinės prievartos priemonė bei jai taikomi baudžiamojo proceso principai

„Baudžiamasis procesas jau nuo pat pirmųjų procesinių veiksmų nepriklausomai nuo jo baigties yra susijęs su asmens įvaizdžiu: garbe, šeima, negatyviu profesiniu poveikiu. Jeigu asmuo sulaikomas, vėliau suimamas ir galiausiai nuteisiamas laisvės atėmimu, asmens teisėms ir laisvėms daroma ypač didelė įtaka“²⁰. Tad valstybė turi siekti teisėtomis priemonėmis apsaugoti visuomenę nuo socialiai žalingo elgesio, o tai suteikia galimybę taikyti papildomus žmogaus teisių ribojimus tam tikriems asmenims (įtariamiesiems, kaltinamiesiems), tam tikromis situacijomis. Kadangi visa baudžiamosios bylos eiga susideda iš daugelio ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo priimamų procesinių sprendimų ir jų pagrindu atliekamų procesinių veiksmų, kurie vienokiu ar kitokiu būdu paliečia kieno nors teises ir interesus bei dažnai susiję su atitinkamais jų teisių ir laisvių suvaržymais. Dažnai ne visi asmenys savo noru pasirengę patirti baudžiamojo proceso apribojimus ir reikalavimus, dėl to valstybės institucijoms, baudžiamojo proceso dalyvėms, yra suteikti pakankamai platūs įgaliojimai taikyti įvairias prievartos priemones²¹, norint pasiekti baudžiamojoje byloje kylančių uždavinių (būtinumo išaiškinti nusikalstamą veiką, ją padariusį ar padariusius asmenis, patraukti kaltininkus baudžiamajon atsakomybėn ir t.t.). Netaikant prievartos priemonių, o tai reiškia neįsibraunant į šiaip jau neliečiamą žmogaus teisių sferą, baudžiamąjį persekiojimą vykdyti būtų neįmanoma²². Tačiau naudojant procesines prievartos priemones turi būti griežtai laikomasi įstatymų bei nepažeidžiamos žmogaus teisės bei teisėti interesai. Tik tokiais atvejais šiomis procesinėmis prievartos priemonėmis siekami tikslai pateisins jų panaudojimą.

Nuo kitų valstybės taikomų prievartos priemonių baudžiamosios procesinės prievartos priemonės skiriasi tuo, kad taikomos baudžiamosios bylos eigoje ir turi procesinį pobūdį; taikomos įgaliotų valstybės institucijų jų kompetencijos ribose; taikomos byloje dalyvaujančių asmenų atžvilgiu, kurių veiksmai sudaro arba gali sudaryti kliūtis sėkmingam bylos nagrinėjimui; turi konkrečius tikslus susijusius su bylos eiga; taikomos tik remiantis įstatymo numatytais pagrindais ir būdais garantuojančiais jų teisėtumą bei pagrįstumą; yra ypatingo turinio ir pobūdžio²³. Visa tai, taikoma ir telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolei, kuri taip pat yra viena iš baudžiamojo proceso prievartos priemonių. Prievartos priemonės taikymo tikslai negali būti platesni

²⁰ K.G. Zierlein. Pagrindinių teisių apsauga baudžiamojoje, baudžiamojo proceso ir bausmių vykdymo teisėje, atsižvelgiant į Vokietijos Konstitucinio teismo praktiką // Teisė, 2000. Nr. 36.

²¹ Уголовный процесс. Учебник для вузов под ред. Гуценко. - Москва: Зерцало, 1998.

²² Žmogaus teisių problema baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese: konf. medžiaga.-Vilnius: Lietuvos teisininkų draugija, 1995.

²³ Уголовно - процессуальное право Российской Федерации.Под ред. П.А. Лупинской.-Москва: Юрист, 1997.

už bendrus baudžiamojo proceso tikslus²⁴. Vadinasi, procesinės prievartos priemonės, taip pat ir telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė, gali būti taikomos siekiant:

1. netrukdomo įrodymų rinkimo baudžiamajame procese;
2. garantuoti normalią baudžiamojo proceso eigą;
3. netrukdomo ikiteisminio tyrimo užtikrinimo;
4. nuosprendžio įvykdymo;
5. užkirsti kelią nusikaltimams.

Įstatymas griežtai reglamentuoja telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės taikymo tvarką, baigtinį pareigūnų ratą, įgaliotų taikyti šią procesinę prievartos priemonę, bei būtinybę atsižvelgti į baudžiamojo proceso principus taikant šią priemonę, nes vien pats žodis “principas” (lot. principium – pagrindas, pirmasis šaltinis) reiškia kurios nors teorijos, mokslo, praktinės veiklos ir pan. pagrindinį pradinį teiginį; tai idėja, pradžioje, kuriuo vadovaujamasi, pagrindinė elgesio, veikimo norma, taisyklė.²⁵ Baudžiamojo proceso principai, tai įstatymuose įtvirtintos pagrindinės nuostatos, bendriausi vadovaujantys pradai, išreiškiantys baudžiamojo proceso esmę, jo demokratinę prigimtį bei svarbiausius bruožus, nustatantys kovojančių su nusikalstamumu valstybės institucijų organizacijos ir veiklos pagrindus bei apibūdinančios galimas baudžiamojo proceso plėtros kryptis ar perspektyvas. Taigi suprantama, jog telekomunikacijų tinklais gaunamos informacijos kontrolės atitikimas baudžiamosios proceso teisės principams, labai svarbus ir reikšmingas faktorius.

BPK 11 straipsnyje įtvirtinta nuostata dėl proporcingumo principo laikymosi taikant procesines prievartos priemones²⁶. Tad taikant telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę būtina laikytis iš šios nuostatos išplaukiančių reikalavimų:

- 1) naudoti šią procesinę prievartos priemonę tik tuomet kai be jos negalima pasiekti reikiamų proceso tikslų;
- 2) pasiekus tikslus ar tapus šiai procesinės prievartos priemonei nereikalingai, jos taikymas turi būti nutrauktas (tačiau ji gali būti taikoma neilgiau nei nurodyta BPK 154 str. 2d.).

²⁴ Goda G. Procesinės prievartos priemonės samprata // Teisė, 1998. Nr. 32.

²⁵ Tarptautinis žodžių žodynas

²⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios .2002,Nr.37-1341.

2.3 Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės reglamentavimas baudžiamajame procese

Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės taikymo procedūra teisiškai reglamentuojama dabar galiojančio LR BPK III dalies IX skirsnyje kartu su kitomis procesinės prievartos priemonėmis. Minėtai procesinei prievartos priemonei reglamentuoti skirtas BPK 154 str. bei 155 str., kuriame taip pat reglamentuota prokuroro teisė susipažinti su informacija, tame tarpe ir su jau praėjusiais įvykiais - įvykusių telefoninių skambučių, siųstų SMS išsklotinėmis, o šio straipsnio 4 dalyje numatyta, kad prokuroro pavedimu susipažinti su informacija šiame straipsnyje nustatyta tvarka gali ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas.

BPK 154 straipsnio 1 dalyje yra įteisinta, jog kai pagal prokuroro prašymą yra priimta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis, ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali klausytis telefoninių pokalbių, kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir daryti įrašus, jeigu yra pagrindas manyti, kad tokiu būdu galima gauti duomenų apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą, arba apie nusikaltimus, numatytus Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso (toliau BK) 131 straipsnyje, 145 straipsnio 2 dalyje, 146 straipsnio 2 ir 3 dalyse, 162 straipsnyje, 178 straipsnio 2 dalyje, 180 straipsnio 1 dalyje, 181 straipsnio 1 dalyje, 189 straipsnio 2 dalyje, 213 straipsnio 1 dalyje, 225 straipsnio 1 ir 2 dalyse, 226 straipsnio 1 dalyje, 227 straipsnio 1 ir 2 dalyse, 228 straipsnyje, 253 straipsnio 1 dalyje, 256 straipsnio 1 dalyje, 307 straipsnio 1 ir 2 dalyse, arba jeigu yra pavojus, kad nukentėjusiajam, liudytojui ar kitiems proceso dalyviams arba jų artimiesiems bus panaudotas smurtas, prievartavimas ar kitokios neteisėtos veikos. To paties 154 straipsnio 2 dalyje pažymima, jog LR BPK 154 str. 1 dalyje, nustatyta tvarka gali būti kontroliuojama ir fiksuojama telekomunikacijų tinklais perduodama informacija, išskyrus jos turinį, jeigu yra pagrindas manyti, kad tokiu būdu galima gauti duomenų apie nesunkius nusikaltimus, numatytus LR BK 166, 196, 197, 198(1) straipsniuose, 309 straipsnio 1 ir 2 dalyse.

Esant būtinybei, visais minėtais atvejais ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali klausytis telefoninių pokalbių, kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir daryti įrašus ir be ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties, o su prokuroro nutarimu. Tačiau šiuo atveju būtina per tris dienas gauti ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimą, priešingu atveju pradėti veiksmai turi būti nedelsiant nutraukti, o visi padaryti įrašai nedelsiant sunaikinti.

Dabar galiojančio BPK aktualioje redakcijoje daug konkrečiau nei ankstesnėse apibrėžti atvejai, kai baudžiamajame procese galima klausytis telefoninių pokalbių, kontroliuoti kitą

telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir daryti įrašus. Tačiau tam būtinos konkrečios aukščiau išvardintos sąlygos.

Pirmiausiai turi būti priimta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis leidžianti tokius veiksmus atlikti. Po BPK, taikant nurodytą įstatymo normą praktikoje, apylinkių teismuose, kuriuose nėra atskirų ikiteisminio tyrimo teisėjų, tokias nutartis, esant įstatyminiam tam pagrindui, priima apylinkės teismo teisėjai, kuriems apylinkės teismo pirmininkas yra pavedęs atlikti tam tikras konkrečias ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijas. Be abejo toks apylinkės teismo pirmininko pavedimas turi būti įformintas konkrečiu įsakymu. Įstatyme taip pat apibrėžta, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartį, leidžiančią klausytis telefoninių pokalbių, kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir daryti įrašus, gali priimti tik pagal prokuroro prašymą. Vadinas, ikiteisminio tyrimo pareigūnas pats į teismą su tokiu prašymu kreiptis negali, tai turi atlikti prokuroras. Pirmą prokuroras patikrina ar yra įstatyminis pagrindas kreiptis į teismą dėl telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės ir įrašų darymo. Taigi tai leidžia efektyviau užtikrinti ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmų kontrolę bei tuo pačiu papildomai užtikrinama įstatymų laikymosi kontrolė bei apsaugomos konstitucinės piliečių teisės į privataus gyvenimo slaptumą, jei šių teisių įstatymų nustatyta tvarka apriboti nėra įstatyminio pagrindo. Vienintelė išimtis, kai tai gali būti atliekama be ikiteisminio tardymo teisėjo nutarties - esant ekstremaliai situacijai, tam tikrais neatidėliotinais atvejais – tai gali būti atliekama prokuroro nutarimu. Tačiau ir šiuo atveju būtina per tris dienas nuo minėtų veiksmų pradžios gauti ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimą, kurio negavus pradėti veiksmai tuoj pat nutraukiami, o jau padaryti įrašai nedelsiant sunaikinami.

Dar viena iš sąlygų įgalinančių atlikti tokius veiksmus - tai pagrindas manyti, kad tokiu būdu galima gauti duomenų apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą. Kontroliuoti telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir daryti įrašus galima ir tais atvejais, kai yra realus ir objektyvus pagrindas manyti, kad rengiamas, daromas, arba padarytas labai sunkus ar sunkus nusikaltimas arba nusikaltimai išvardyti BPK 154 straipsnio 1 dalyje bei 154 straipsnio 2 dalyje, pastaruoju atveju telekomunikacijų tinklais perduodama informacija gali būti kontroliuojama, išskyrus jos turinį.

Apibrėždamas konkrečias baudžiamąsias veikas, atvejais kai jas pagal turimus duomenis buvo rengiamasi padaryti, jos buvo daromos arba padarytos, gali būti leidžiama klausytis telefoninių pokalbių, kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir daryti įrašus, įstatymų leidėjas, mano nuomone, siekė užtikrinti, kad šia procesinės prievartos priemone nebūtų

piktnaudžiaujama, be pakankamo tam įstatyminio pagrindo nebūtų pažeidinėjamas Konstitucijoje ir kituose teisės aktuose įtvirtintas asmens privataus gyvenimo slaptumo principas.

Baudžiamojo proceso kodekso 154 straipsnio 1 dalyje taip pat numatyta, kad kai pagal prokuroro prašymą yra priimta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis, ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali klausytis telefoninių pokalbių, kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir daryti įrašus ir kitais atvejais, bet tik jeigu yra pavojus, kad nukentėjusiajam, liudytojui ar kitiems proceso dalyviams arba jų artimiesiems bus panaudotas smurtas, prievartavimas ar kitokios neteisėtos veikos. Kiekvienu konkrečiu atveju ar yra pakankamas pagrindas taikyti šią procesinės prievartos priemonę visų pirma sprendžia prokuroras, įvertinęs ikiteisminio tyrimo pareigūno pateiktą medžiagą ir kreipdamasis į teismą dėl šios procesinės priemonės taikymo, arba atsisakydamas dėl to kreiptis į teismą, jeigu tokiame prašyme nėra pakankamo pagrindo. Gavęs oficialų rašytinį prokuroro prašymą, ikiteisminio tyrimo teisėjas, įvertinęs jam pateiktą medžiagą kiekvienu konkrečiu atveju turi spręsti ar yra pakankamas pagrindas klausytis telefoninių pokalbių, kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir daryti įrašus, ar kiekvienu konkrečiu atveju nebus pažeisti įstatymo reikalavimai ir asmens teisės.

Baudžiamojo proceso kodekso 154 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad telefoninių pokalbių klausymasis ar kitos telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė negali trukti ilgiau kaip šešis mėnesius. Tik tiriant sudėtingą ar didelio masto nusikalstamą veiką, šios priemonės taikymas gali būti vieną kartą pratęsiamas trims mėnesiams. Tokiu būdu, net ir tiriant sudėtingą ar didelio masto nusikalstamą veiką, telefoninių pokalbių klausymasis ar kitos telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė bendrai negali trukti ilgiau kaip devynis mėnesius.

Telekomunikacijų tinklų operatoriai privalo sudaryti sąlygas klausytis telefoninių pokalbių ar kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją bei daryti įrašus. Darbuotojai, nevykdantys šios pareigos ar trukdantys atlikti tokius veiksmus, gali būti remiantis Baudžiamojo proceso kodekso 163 straipsniu nubausti bauda ar šiame Kodekse numatytais atvejais – areštu iki vieno mėnesio. Areštą gali skirti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas arba teismas, o baudą – taip pat dar ir prokuroras. Telekomunikacinių tinklų operatoriai bei kiti jų darbuotojai, nevykdantys pareigos sudaryti sąlygas klausytis telefoninių pokalbių ar kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją bei daryti įrašus ar trukdantys atlikti tokius veiksmus, kuriems už tokius veiksmus buvo paskirta bauda, nėra atleidžiami nuo aukščiau nurodytos pareigos vykdymo ateityje, ir už pakartotinai padarytą įstatymo pažeidimą bauda jiems gali būti paskirta ir pakartotinai netgi tame pačiame ikiteisminiame tyrime.

2002 m. rugsėjo 19 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas pagal Seimo narių grupių prašymus išnagrinėjo ar kai kurios Telekomunikacijų įstatymo, BPK ir OVĮ nuostatos nepažeidžia Konstitucijoje įtvirtintos asmens teisės į privatumą, taip pat nuosavybės neliečiamumo ir jos apsaugos reikalavimų ir šiuo klausimu priėmė nutarimą.²⁷ Šiuo nutarimu Konstitucinis Teismas konstatavo, jog Telekomunikacijų įstatymo (2000 m. liepos 11 d. redakcija) nuostata, jog telekomunikacijų operatoriai „privalo fiksuoti visus telekomunikacijų įvykius ir jų dalyvius“ reiškia, kad telekomunikacijų operatoriams nustatyta pareiga fiksuoti ne tik tai, kas reikalinga jų ūkinei veiklai užtikrinti, bet ir apskritai visus telekomunikacijų įvykius bei jų dalyvius, t. y. daugiau negu reikia telekomunikacijų operatorių ūkinei veiklai užtikrinti. Taip sudaromos prielaidos rinkti informaciją ir apie privatų asmens gyvenimą be motyvuoto teismo sprendimo, todėl yra pažeidžiamas Konstitucijos 22 straipsnis. Taip pat ir nuostata, kad telekomunikacijų operatoriai privalo Vyriausybės nustatyta tvarka teikti operatyvinės veiklos subjektams, kvotos ir tardymo organams nusikaltimų užkardymui, tyrimui, nustatymui reikalingą Vyriausybės nustatytos apimties informaciją, reiškia, kad įgaliojimus nustatyti teiktinos informacijos ir apie privatų asmens gyvenimą apimtį bei jos teikimo tvarką turi Vyriausybė. Pagal Konstituciją tai turi būti nustatoma tik įstatymu. Todėl tokiu teisiniu reguliavimu pažeidžiamas Konstitucijos 22 straipsnis. Be to Telekomunikacijų įstatyme telekomunikacijų operatoriams - ūkinės veiklos subjektams nustatyta pareiga savo lėšomis užtikrinti bei nuolat palaikyti technines galimybes ir tokios įrangos, kuri reikalinga ne telekomunikacijų operatorių ūkinėje veikloje, o tam, kad būtų užtikrinta ir nuolat palaikoma galimybė operatyvinės veiklos subjektams kontroliuoti telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinį. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstituciją telekomunikacijų operatoriams - ne valstybės nuosavybės subjektams negali būti nustatyta pareiga tokios įrangos, kuri nėra reikalinga telekomunikacijų ūkinėje veikloje, technines galimybes palaikyti savo lėšomis. Tokiu teisiniu reguliavimu yra pažeistas Konstitucijoje įtvirtintas nuosavybės neliečiamumo ir jos apsaugos principas. Konstitucinio Teismo nutarime nurodoma, kad OVĮ nuostata, jog operatyvinės veiklos subjektams suteikta teisė Vyriausybės nustatyta tvarka naudotis įmonių, įstaigų ir organizacijų turima informacija, reiškia, jog operatyvinės veiklos subjektai turi teisę Vyriausybės nustatyta tvarka naudotis informacija ir apie privatų asmens gyvenimą. Taigi darytina išvada, jog telekomunikacijų tinklų operatoriai turi tik sudaryti sąlygas bei netrukdyti teisėtai telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolei bei įrašų darymui, tačiau ne patys atlikinėti šiuos veiksmus.

²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas// Valstybės žinios. 2002.09.25, Nr.: 93-4000

Sutinkamai su BPK 154 straipsnio 5 dalimi, pokalbių nukentėjusiųjų, liudytojų ar kitų proceso dalyvių telefonais taip pat galima klausytis šių asmenų prašymu arba jų sutikimu, nors ir nėra tuo reikalu priimtose ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties, jei klausantis nesinaudojama telekomunikacijų operatorių paslaugomis ir įrenginiais. Šiuo atveju BPK neapriboja ir pokalbių, nukentėjusiųjų, liudytojų ar kitų proceso dalyvių telefonais klausymosi šių asmenų prašymu arba jų sutikimu, trukmės.

BPK 154 straipsnio 6 dalyje įtvirtintas kategoriškas draudimas klausytis gynėjo telefoninių pokalbių su įtariamuoju, kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais tarp jų perduodamą informaciją ir daryti jos įrašus. Šis atvejis be abejo liečia atvejus, kai advokatas, kaip proceso dalyvis, yra įtariamojo gynėjas, o ne atvejus kai asmuo dirbdamas advokatu rengiasi padaryti, daro, arba padarė nusikalstamą veiką, išvardintą BPK 154 straipsnio 1 ir 2 dalyse. Šiuo atveju dirbantis advokatu asmuo pats būtų įtariamasis, ir būtų draudžiama tik klausytis jo ir jo gynėjo telefoninių pokalbių, kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais tarp jų perduodamą informaciją ir daryti jos įrašus.

Dėl telefoninių pokalbių ir kitos telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos turinio kontrolės fakto, ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo surašyti protokolą. Protokole ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi išdėstyti tik tyrimui reikšmingas garso įrašo turinys. Tyrimui reikšmės neturintys garso įrašai, kurie nėra bendroje laikmenoje su reikšmingais bylai įrašais, prie bylos nepridedami ir tuoj pat prokuroro nutarimu sunaikinami surašius atitinkamą aktą. Šia įstatymų nuostata stengiamasi apsaugoti Konstitucijoje ir kituose teisės aktuose įtvirtintą asmens privataus gyvenimo slaptumo principą.

BPK 155 straipsnyje numatyta prokuroro teisė susipažinti su informacija. Ši teisė apima ir prokuroro teisę susipažinti su jau įvykusių telefono skambučių išsklotinėmis. Pažymėtina, kad prokurorui norint susipažinti ne su praeityje įvykusių telefono skambučių išsklotinėmis, o su vykstančių arba ateityje galinčių įvykti telefono skambučių išsklotinėmis, turi būti taikomas jau ne BPK 155 straipsnis, o aukščiau aptartas BPK 154 straipsnis, ir turi būti laikomasi šio straipsnio reikalavimų.

BPK 155 straipsnio 1 dalyje numatyta pagrindu, prokuroras, priėmęs nutarimą ir gavęs ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimą, turi teisę atvykti į bet kokią valstybės ar savivaldybės, viešąją ar privačią įstaigą, įmonę ar organizaciją ir pareikalauti, kad jam būtų leidžiama susipažinti su reikiama dokumentais ar kita informacija, daryti įrašus ar kopijuoti dokumentus bei informaciją arba gauti nurodytą informaciją raštu, jei tai reikalinga tiriant nusikalstamą veiklą.

Taigi, remiantis šia BPK norma, prokuroras, priėmęs nutarimą ir gavęs ikiteisminio tyrimo teisėjo sutikimą, turi teisę atvykti pas telekomunikacijų operatorių ir susipažinti su anksčiau

įvykusių telefoninių skambučių ir SMS išsklotinėmis, bei gauti šias išsklotines, jei tai reikalinga tiriant nusikalstamą veiklą.

BPK 155 straipsnio 4 dalyje tai pat numatyta, kad prokuroro pavedimu susipažinti su informacija aukščiau nurodyta tvarka gali ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas.²⁸ Prokuroras BPK 155 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka gautą informaciją gali panaudoti tik nusikalstamai veiklai tirti. Nusikalstamos veiklos tyrimui nereikalingą informaciją prokuroras privalo nedelsdamas sunaikinti. Lietuvos Respublikos įstatymai gali nustatyti prokuroro teisės susipažinti su informacija apribojimus.

²⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios .2002,Nr.37-1341.

2.4 Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės reglamentavimas operatyvinėje veikloje

Po nepriklausomos Lietuvos Respublikos atkūrimo pirmoji OVĮ redakcija buvo priimta 1997 m. liepos 15 d.²⁹, kuri pagaliau įtvirtino operatyvinės veiklos teisinį pagrindą. Šio įstatymo 6 straipsnyje buvo minima galimybė specialiomis priemonėmis kontroliuoti pašto siuntas ir elektros ryšius, o 8 straipsnyje minimas techninių operatyvinės veiklos priemonių panaudojimo sankcionavimas. Leidimą naudoti tokias priemones gali suteikti Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras arba jį pavaduojantis asmuo. Vėlesnėse šio įstatymo redakcijose (1997 m. ir šiuo metu galiojančioje 2002 m. birželio 20 d.), telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės veikla apibrėžiama ir reglamentuojama tik tiek, kiek to minimaliai reikia šios veiklos teisėtumo užtikrinimui, siekiant užtikrinti nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose garantuotas žmogaus teises ir laisves. Tuo tarpu telekomunikacijos kontrolės darbo tvarka, veiklos metodai, taktika lieka įslaptinta.

Dabar galiojanti OVĮ redakcija priimta 2003 m. gegužės 20 d.³⁰, kurio 4 straipsnyje minima, jog operatyvinė veikla grindžiama teisėtumo, žmogaus ir piliečių teisių bei laisvių užtikrinimo, viešojo intereso apsaugos, konspiracijos, konfidencialumo, viešų ir slaptų priemonių bei metodų derinimo principais. Operatyvinė veikla skirta padėti tirti nusikaltimus, ir tik ilgalaikių bei gerai suplanuotų operatyvinių veiksmų rezultatai gali tapti kokybiškais įrodymais tiriant nusikalstamas veikas. Taigi galime teigti, jog operatyvinės veiklos vienas iš tikslų yra gauti strateginę, taktinę, orientacinę bei įrodomąją informaciją bei aprūpinti ja atitinkamas valstybines institucijas, idant būtų įgyvendinti OVĮ 5 straipsnyje numatyti uždaviniai. Operatyvinė veikla yra žvalgybinio pobūdžio veikla, kuri vykdoma derinant viešus ir slaptus informacijos gavimo būdus bei priemones³¹. Tačiau, vykdant operatyvinę veiklą, visuomet turėtų būti gerbiamos žmogaus ir piliečių teisės ir laisvės, o ypač teisė į privataus gyvenimo apsaugą. Telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymas yra vienas iš galimų veiksmų operatyvinėje veikloje, kuriuo įsiterpiama į žmogaus teisių apsaugos sritį, ir todėl šis operatyvinis veiksmas gali būti naudojamas tik griežtai nustatytais atvejais. OVĮ 10 straipsnyje taip pat reglamentuojama techninių priemonių panaudojimas specialiąja tvarka ir telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos gavimas. Taigi norint kontroliuoti telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją,

²⁹ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas //Valstybės žinios, 1992, Nr. 22-639

³⁰ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas //Valstybės žinios,

³¹ Panomariovas A., Rudzkis T. Baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos sąveika // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: LTU, 2000. T.17(9).

reikalinga apygardų teismų pirmininkų ar šių teismų Baudžiamųjų bylų skyrių pirmininkų motyvuota nutartis, kuri priimama pagal generalinio prokuroro ar jo įgalioto generalinio prokuroro pavaduotojo arba apygardų prokuratūrų vyriausiųjų prokurorų ar jų įgaliotų vyriausiųjų prokurorų pavaduotojų motyvuotus teikimus, parengtus pagal operatyvinės veiklos subjektų vadovų ar jų įgaliotų vadovų pavaduotojų pateiktus duomenis. Esant neatidėliotiniams atvejams tai galima atlikti ir be motyvuotos nutarties anksčiau išvardytų prokurorų nutarimu. Tačiau tokiu atveju prokuroras, priėmęs šį nutarimą, per 24 valandas nurodytam teisėjui pateikia teikimą dėl veiksmų teisėtumo ar pagrįstumo patvirtinimo motyvuota nutartimi. Jei teisėjas nepatvirtina šių veiksmų motyvuota nutartimi, šie veiksmai turi būti nedelsiant nutraukiami, o jų metu gauta informacija sunaikinama. Kalbant apie šios sankcijos terminą - jis suteikiamas ne ilgesniam nei trijų mėnesių laikotarpiui, kuris vėliau gali būti pratęstas. Pratęsimų skaičius yra neribojamas.

Lyginant su LR BPK 154 straipsnio nuostatomis iškyla koalizija, nes ten numatyta, jog telekomunikacijų tinklais perduodama informacijos kontrolė negali trukti ilgiau nei šešis mėnesius ir gali būti pratęsta tik vieną kartą dar trims mėnesiams. Tad ilgiausias šios taikomos priemonės terminas yra 9 mėnesiai. Anot įstatymų leidėjų, jei yra kodekso ir įstatymo kolizija, taikomas kodeksas. Taigi grynai formalia, juridine prasme OVĮ taikymas apribotas BPK turiniu ir tos įstatymo teisės normos, kurios prieštarauja BPK, negalioja.

Nagrinėjant telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės teisinį reglamentavimą BPK ir OVĮ, galime atrasti ir daugiau prieštaravimų. Skiriasi ne tik abiejuose teisės aktuose įtvirtintos sąvokos, bet galimų veiksmų prigimtis ir tvarka, juos galintys atlikti subjektai. Vienu atveju tai operatyvinės veiklos subjektų vieša ir slapta žvalgybinio pobūdžio veikla, vykdoma OVĮ nustatyta tvarka, kitu atveju – procesiniai veiksmai, kuriuos gali atlikti ne tik operatyvinės veiklos subjektai.³² Manytina, kad susiklosčiusi padėtis reikalauja politinės valios iš naujo išnagrinėti abiejų įstatymų nuostatas, jas tarpusavyje suderinti atitinkamai pakeičiant BPK ir OVĮ. Tad manau būtų tikslinga plačiau panagrinėti BPK ir OVĮ bei operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykius.

Nors iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad jokios problemos čia lyg ir nėra. Taigi lyg ir galėtume teigti, kad tiek operatyvinė, tiek baudžiamojo proceso veikla yra valstybinių ikiteisminio tyrimo organų veikla - siekiant greitai išaiškinti nusikaltimus, apsaugoti visuomenę ar atskirą žmogų nuo priešingų teisei, pavojingų veikų. Tačiau operatyvinė veikla neapsiriboja vien nusikalstamų veikų

³² D. Žilinskas. Policijos teisės prielaidos: Operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema// Jurisprudencija. 2003, Nr. 49 (41). P. 65

prevencija ir išaiškinimu.³³ Dar vienas aktualus klausimas nagrinėjant ikiteisminio tyrimo ir operatyvinės veiklos santykį, - tai operatyvinio tyrimo atlikimo galimybė pradėjus ikiteisminį tyrimą. Šį klausimą bandyta išspręsti Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu patvirtintomis rekomendacijomis, kuriose galima išvelgti įstatymo leidėjo minties iškraipymą bei prieštaravimus operatyvinės veiklos įstatymui. Šiame poįstatyminiame teisės akte procesinėmis prievartos priemonėmis laikomi Operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtinti operatyviniai veiksmai, kuriuos, remiantis BPK, gali atlikti ne operatyvinės veiklos subjektai. Taip pat numatytas draudimas pagal Operatyvinės veiklos įstatymą atlikti operatyvinius veiksmus prasidėjus ikiteisminiam tyrimui. Tai prieštarauja sveikai logikai, nusikaltimų atskleidimo taktikai bei metodikai.³⁴

OVĮ taip pat įtvirtinta nuostata, jog operatyviniais veiksmais gauta informacija BPK nustatytais atvejais ir tvarka gali būti panaudota kaip įrodymai baudžiamojoje byloje. Tačiau remiantis OVĮ 17 straipsnio 1 ir 2 dalimis, iš informacija turi būti išslaptinta bei tam turi būti surašomas protokolas, tenkinantis minėtame straipsnyje apibrėžtus reikalavimus. Tad čia susikerta baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos principai, pavyzdžiui, baudžiamojo proceso viešumo principas su operatyvinės veiklos viešumo ir konfidencialumo (slaptumo) derinimo principu. Skirtingai nuo operatyvinės informacijos, duomenys, esantys baudžiamojoje byloje neturi slaptumo žymos (išskyrus atskirus atvejus), todėl teisėjui yra žymiai paprastesnis susipažinimas su medžiaga, suteikiančia pagrindą telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolei, kadangi ši medžiaga dažniausiai yra surinkta baudžiamojoje byloje atliekant ikiteisminį tyrimą.

Remiantis BPK 161 straipsnio reglamentavimu, asmeniui, kurio atžvilgiu taikoma tam tikra procesinės prievartos priemonė, o taip pat ir telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė, baigus tokią priemonę taikyti turi būti apie tai nedelsiant pranešta, tačiau pagal OVĮ to daryti neprivaloma. Mano manymu, telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės reglamentavimas pagal BPK yra labiau apibrėžtas ir griežtesnis, šios priemonės naudojimą kontroliuoja tiek ikiteisminio tyrimo teisėjai, tiek tyrimą prižiūrintys prokuroras, o pagal OVĮ – parlamentinė komisija, kontroliuojanti operatyvinių tarnybų veiklą, kuri buvo sukurta yk 2003 metų pabaigoje, kilus prezidentūros skandalui.

Apibendrinant, galima pasakyti, jog telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė ir įrašų darymas pagal BPK yra galimi tik pradėjus ikiteisminį tyrimą baudžiamojoje byloje. Kitu atveju, telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė ir įrašų darymas galimas tik operatyvinėje veikloje.

³³ P. Tarasevičius. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis// Jurisprudencija. 2003, Nr. 49 (41). P. 73-79

³⁴ Ten pat

2.5 Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė užsienio valstybėse

Lietuvos kelias link narystės Europos Sąjungoje, o ypačingai tapimas jos pilnateise nare – tai stimulai atnešę pokyčių ir Lietuvos teisės sistemoje, prie kurių daugiausia prisidėjo ir visa Lietuvos institucijų sistema, siekdama, kad Europos Sąjungos teisinė kultūra egzistuos Lietuvos teisės sistemoje ir teisinėje kultūroje. „Pati savaime teisinė akultūrizacija – normalus pasaulinės teisinės kultūros reiškinys“.³⁵ Taigi nagrinėjant telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės teisinį reglamentavimą Lietuvos Respublikos Baudžiamajame procese, manau būtų tikslinga panagrinėti šios procesinės prievartos priemonės panaudojimą bei jos reglamentavimą ir kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse.

Procesinių prievartos priemonių panaudojimas, suprantama ir telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei kitų neviešo pobūdžio tyrimo veiksmų atlikimas, yra numatytas daugelio Europos Sąjungos valstybių narių baudžiamojo proceso įstatymuose. O štai prancūzų mokslininkas J. Pradel išskiria tris telefoninių pokalbių klausymosi leistinumą aspektus, pagal kuriuos galima spręsti apie šios prievartos priemonės teisėtumą:

- 1) kurios institucijos turi teisę paskirti klausymąsi;
- 2) kokios nustatytos leidimo klausytis sąlygos;
- 3) kokios nustatytos klausymosi taisyklės³⁶.

Pavyzdžiui, Vokietijos Baudžiamojo proceso kodekse labai smulkiai reglamentuota procesinių prievartos priemonių taikymo tvarka. Tai daroma todėl, kad bet kokios procesinės prievartos priemonės skyrimas reiškia įsibrovimą į žmogaus teisių sferą. Todėl įstatyme ir siekiama gana aiškiai nustatyti, koks pareigūnas, kokią procesinės prievartos priemonę gali taikyti. Vokietijos Baudžiamojo proceso kodekse yra įtvirtinta, kad didžiausias galias taikyti prievartą turi teismai. Šiek tiek mažiau prievartos priemonių savo nuožiūra gali taikyti prokurorai. Mažiausiai šios srities įgaliojimų turi policija. Atliekant tyrimą baudžiamojoje byloje tam tikrus veiksmus atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas. Pagal Vokietijos Federacinės Respublikos įstatymus telefoninių pokalbių klausymasis, telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymas numatytas tik baudžiamojo proceso kodekso pagrindais – ikiprocesinėje ir procesinėje veikloje. Vokietijos Baudžiamojo proceso kodekso 100 a straipsnis numato, kad telefoninių pokalbių gali būti klausoma, jei tam tikri faktai liudija apie tai, jog kažkas, kaip vykdytojas ar bendrininkas, įvykdė veiką, numatytą baudžiamajame įstatyme, arba, kuomet kėsinišasis yra baudžiamas, kėsinosi arba rengė veiką numatytą baudžiamajame įstatyme.

³⁵ Bakševičienė R. Narystė Europos Sąjungoje ir Lietuvos teisinė politika. Ar turėsime lietuvišką teisinę sistemą?.- Teisė 2005, Nr. 56

³⁶ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 175.

Toks procesinis veiksmas yra įmanomas tik tuomet, jei aplinkybių arba kaltinamojo slapstymosi vietos nustatymas kitais būdais yra neįmanomas arba žymiai apsunkintas.³⁷ Tai užtikrina, jog asmens teisės tarpusavio susižinojimo slaptumo užtikrinimo srityje yra ne tik visuotinai pripažintos, deklaruotos, bet ir vykdomos. Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekse taip pat įtvirtinta nuostata, kad telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę ir įrašų darymą sankcionuoja teisėjas, tačiau pagal Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 100b straipsnį, esant neatidėliotinai situacijai, sankcionuoti telefoninių pokalbių klausymą gali ir prokuratūra, tačiau šis prokuratūros sankcionuotas veiksmas netenka teisinio pagrįstumo jei jo per tris dienas nepatvirtina teisėjas.³⁸ Taip pat griežtai yra reglamentuota telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės ir įrašų darymo trukmė. Minėtame kodekse įtvirtinta nuostata, jog telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė ir įrašų darymas teismo gali būti leidžiami ne ilgesniam kaip trijų mėnesių laikotarpiui., kuris esant reikalui gali būti pratęstas dar trims mėnesiams.

Kitose Europos valstybėse, kaip antai Italijoje, Lenkijoje, Norvegijoje, Austrijoje, tokius sprendimus priima tik teisėjai ir tik neatidėliotinais atvejais tokį leidimą gali duoti kitos institucijos, kurių leidimą turi patikrinti teisėjas. Italijos BPK 266 straipsnyje, Lenkijos BPK 237 straipsnyje, Norvegijos BPK 216a straipsnyje įtvirtinta, kad tokius leidimus neatidėliotinais atvejais gali išduoti prokuratūra, tačiau juos per 1-5 dienas turi patvirtinti teisėjai³⁹. Austrijoje telefoninių pokalbių klausymąsi sankcionuoja patariamoji trijų teisėjų kolegija, kontroliuojanti parengtinį tyrimą, o skubiais atvejais klausymąsi gali leisti ir ikiteisminio tyrimo teisėjas, tačiau po to vis tiek turi būti skubiai gauta patariamiosios kolegijos sankcija⁴⁰.

Kaip minėta, taip pat turi būt įvertinamos ir įstatymų nustatytos pokalbių klausymosi sąlygos – nusikalstamos veikos svarbumas, būtinybė klausytis pokalbių, klausymosi trukmė bei formos reikalavimai. Taigi kalbant apie telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės trukmę, Europos valstybėse taip pat numatomi apribojimai: Norvegijoje, Liuksemburge – 1 mėnuo, Ispanijoje ir Lenkijoje – 3 mėnesiai, Prancūzijoje – 4 mėnesiai. Šie terminai gali būti pratęsimi tokia pačia tvarka kaip skiriant klausymąsi, o kalbant apie nusikalstamos veikos svarbumą - įvairių valstybių įstatymuose jos apibrėžiamos konkrečiai išvardinant veikas arba nurodant gresiančios

³⁷ Уголовно процессуальный кодекс Федеративной Республики Гермнии .- Москва,1994

³⁸ Ten pat.

³⁹ German Code of Criminal Procedure; Codice Di Procedura Penale (approvato 22 settembre 1988); Polish Code of Criminal Procedure; Act of 22 May 1981 No. 25 relating to Legal Procedure in Criminal Cases. Prisijungimo laikas: 2006-11-07

⁴⁰ Code of Criminal Procedure of Austria. <http://www.jusline.at/fehlerseiten/bild53.html>. Prisijungimo laikas: 2006-11-07.

bausmės dydį: Lenkijos BPK 237 straipsnyje yra išvardintos 18 nusikalstamų veikų rūšys – nužudymai, prekyba žmonėmis, ginklais, narkotinėmis medžiagomis ir pan., o Norvegijos BPK 216a straipsnyje numatyta, kad telefoninių pokalbių klausytis galima tik bylose dėl narkotikų. Prancūzijos BPK 100 straipsnio nuostatos reikalauja, kad už tiriamą nusikalstamą veiką gresianti bausmė būtų ne mažesnė kaip laisvės atėmimas dvejiems metams.

Kitokios teisinio reglamentavimo taisyklės galioja bendrosios teisės šalyse. Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje policijos pareigūnas pagal Interception of Communication Act 1985 (Ryšių perėmimo akta) dėl sankcijos kreipiasi į valstybės sekretorių⁴¹. Taip pat šiame akte nurodoma, jog telefoninių pokalbių galima klausytis tik bylose dėl “rimtų nusikaltimų”, o šis vertinimo kriterijus apibrėžiamas vidaus reikalų valstybės sekretoriaus leidžiamose instrukcijose⁴².

Apibendrinant reikėtų pridurti, jog visose minėtų šalių teisinėse sistemose deramą vietą užima asmens privatumo ir jo prigimtinių teisių neliečiamumo problema. Kadangi žmogaus teisės, kaip tam tikros visuomenės vertybės, niekada nepraranda savo vertės, o būdamos dinamiškos bei evoliucinės, nuolat keičiasi tiek kiekybine, tiek kokybine prasme. Todėl žmogaus teisės, kaip teisinė kategorija, reikalauja nuolatinio tyrinėtojų dėmesio ir yra aktuali tema šiuolaikinėje visuomenėje. Europos Sąjungos valstybių narių įstatyminėje bazėje taip pat nemažai dėmesio skiriama žmogaus teisėms ir laisvėms, tad ir leisdamos savo įstatymus procesinių prievartos priemonių reglamentavimui valstybės narės atsižvelgia į Europos Žmogaus teisių teismo sprendimus, pavyzdžiui, tokius kaip mano darbe anksčiau minėtos EŽTT bylos Klass ir kiti prieš Vokietijos Federacinę Respubliką (1978)⁴³, Malone prieš Jungtinę Karalystę (1984)⁴⁴ bei kitos bylos, kurios taip pat svarbios teismų praktikai. Tad galima konstatuoti, jog Lietuvos Respublikos įstatymuose įtvirtintas telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymas yra skirta atlikti proceso veiksmus, priskiriamus procesinėms prievartos priemonėms, kurių reglamentavimas atitinka tarptautiniu mastu numatytus tokių veiksmų atlikimo ir žmogaus teisių apsaugos standartus bei Vakarų Europos valstybių praktiką.

⁴¹ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 409-410

⁴² Ten pat.

⁴³ 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas Klass ir kiti v. Germany. A serija, Nr.28; (1978-80) 2 EHRR 214.

⁴⁴ 1984 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas Malone v United Kingdom. A serija, Nr. 82; (1985) 7 EHRR 14.

3. Informacija, gauta kontroliuojant telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją, kaip įrodymai baudžiamajame procese

Igyvendinant baudžiamojo proceso paskirtį būtina byloje surinkti, patikrinti ir įvertinti atitinkamos apimties įrodomąją informaciją. Įrodymų sąvoka teisės teorijoje priskirtina prie bendriausių, pamatinių sąvokų. Nuo atsakymo į klausimą, kas yra įrodymas, labai priklauso, kaip teisės teorija ir praktika sprendžia įrodymų teisėtumo ir leistinumą problemą, kokie procesiniai reikalavimai keliami renkant ir panaudojant skirtingų rūšių įrodymus⁴⁵.

Štai M. Čelcovas įrodymais laiko tik faktus, o šių faktų gavimo šaltinius vadina įrodinėjimo priemonėmis ir jų neįtraukia į įrodymų sąvoką.⁴⁶ M. Strogovičiaus nuomone, įrodymų sąvoka baudžiamajame procese vartojama dviem prasmėmis, t. y. įrodymai suprantami kaip žinių apie įrodinėtinas bylos aplinkybes šaltiniai ir kaip patys faktai, kuriais tardymo organai ir teismas remiasi darydami byloje savo išvadas.⁴⁷ Tačiau šios paminėtos įrodymų sąvokas Lietuvos teisinei sistemai netinka, kadangi iš esmės yra pakitęs įrodinėjimo procesas. Šiuo metu galiojančiame BPK 20 straipsnyje nurodoma, kad įrodymais laikytini įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys, o kiekvienu konkrečiu atveju kas yra laikytina įrodymais sprendžia teismas, o taip pat įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys. Taigi įrodymais gali būti ne tik BPK tvarka ir pagrindu gauti duomenys, bet ir duomenys, gauti atliekant telekomunikacijos tinklų kontrolę Operatyvinės veiklos įstatymo nustatyta tvarka. Tačiau esminė tokių duomenų panaudojimo baudžiamajame procese sąlyga yra telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės leistinumą ir liečiamumą laikymasis. Šios dvi įrodymų savybės yra būtinos ir kalbant apie informaciją gautą, kontroliuojant telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją, norint ją pripažinti įrodymais baudžiamajame procese.

Leistinumas apibūdina įrodymų tinkamumą naudoti įrodinėjimo procese, nes tai parodo, jog toks įrodymas gautas teisėtais būdais ir iš teisėtų šaltinių. Kalbant apie įrodymų leistinumą, turi būti žiūrima gautos informacijos kilmė ir galimybė ją patikrinti, pavyzdžiui, anoniminių duomenų naudojamas baudžiamajame procese yra neleistinas, turi būti laikomasi visų specialių įrodymų rinkimo bei informacijos gavimo ir fiksavimo taisyklių, o taip pat visų procesinės formos reikalavimų.

⁴⁵ Cininas A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumą problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje// Jurisprudencija, 2001, Nr. 23 (15), p. 35.

⁴⁶ Чельцов М. А. Советский уголовный процесс.-Москва, 1961. С. 133

⁴⁷ Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса.-Москва: Наука, 1968. С.287-294

Įrodymų liečiamumas – tai jo turinio ir bylai reikšmingų aplinkybių ryšys. Ši savybė seka iš jau minėto BPK 20 straipsnio 3 dalies, kurioje teigiama, jog įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai.

Kaip pažymi J. Rinkevičius: „tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnas, tiek operatyvinis darbuotojas, prieš pateikdamas teismui telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės bei įrašų darymo metu gautą informaciją, turi nustatyti pateikiamos informacijos liečiamumą, kuris apibūdinamas kaip turinio ryšys su įrodinėjimo dalyku ar kitais duomenimis, turinčiais įtakos teisingam bylos išsprendimui“⁴⁸. Pagal dabar galiojantį BPK nei ikiteisminio tyrimo pareigūnas, nei operatyvinis darbuotojas informacijos, gautos kontroliuojant telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją pateikti teismui nebegali, tai daro tik prokuroras. Tačiau informacijos liečiamumo kriterijus išlieka ir yra būtinas.

Įrodymais pripažįstami duomenys, susiję su tiriamą baudžiamąja byla, jei juose esančią informaciją galima patikrinti ir panaudoti bent vienam iš šių tikslų:

- 1) nustatyti byloje įrodinėtinas aplinkybes;
- 2) nustatyti tarpinius faktus;
- 3) surasti kitus įrodymus;
- 4) patikrinti kitų įrodymų tikrumą;
- 5) patikrinti ar paneigti tiriamas versijas⁴⁹.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, pagal OVI 17 straipsnį įslaptinta operatyvinė informacija įstatymų nustatyta tvarka gali būti išslaptinama ir panaudojama baudžiamajame procese. Jeigu tokia informacija panaudojama baudžiamajame procese, turi būti surašomas protokolas dėl operatyvinių veiksmų atlikimo. Tik įstatymų nustatytais atvejais įslaptinta operatyvinė informacija gali būti panaudojama kitiems, nei baudžiamojo proceso tikslams, o įslaptintos operatyvinės informacijos pateikimo kitoms valstybės institucijoms ir pareigūnams tvarką nustato Vyriausybė⁵⁰.

Savaime suprantama, jeigu operatyvinės veiklos metu gauta įslaptinta informacija nebūtų pateikta ikiteisminio tyrimo įstaigoms, tai visa operatyvinė veikla būtų tik tuščias laiko

⁴⁸ Rinkevičius J. Įrodymų rinkimo būdai baudžiamajame procese // Jurisprudencija: Mokslo darbai. 1998. T. 10 (2).

⁴⁹ Карнеева Л.М., Мусиенко А.В. Доказательственное значение материалов, полученных в результате применения киносъёмки, видео- и звукозаписи // Советская юстиция. 1983. № 3.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr.65-2633.

švaistymas. Todėl operatyviniu būdu gautos informacijos panaudojimą būtų galima padalinti į dvi stambias dalis:

- 1) Operatyvinės veiklos metu gautos informacijos panaudojimas operatyvinėje veikloje, t.y. naudojantis operatyvine informacija gauta iš vieno operatyvinės veiklos šaltinio, pasitelkiant optimalias operatyvines jėgas, priemones, bei panaudojant operatyvinės veiklos metodus, organizuoti tolimesnį, visapusiškesnį, operatyvinį tyrimą.
- 2) Operatyvinės veiklos metu gautos informacijos panaudojimas baudžiamajame procese. Tokį panaudojimą reiktų suprasti gerokai plačiau nei vien tik ikiteisminio tyrimo pradėjimą ar duomenų pateikimą bylos tyrėjui kaip įrodymus. Manychiau, jog ikiteisminio tyrimo tyrėjas efektyviai bendradarbiaudamas su operatyvine veikla atliekančiomis tarnybomis, gautą operatyvinę informaciją gali panaudoti ne tik tiesiogiai baudžiamojoje byloje, bet ir kaip papildomą informaciją, kurį galėtų būti efektyviai panaudota atliekant atskirus procesinius veiksmus, kaip pavyzdžiui, krata, apklausa, apžiūra ir t.t.

Atliekant operatyvinį tyrimą, telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės metu gauta informacija, ypač reikalinga tolimesnių operatyvinio tyrimo atlikimo veiksmų organizavimui, planavimui, koordinavimui.

Organizuojant operatyvinį tyrimą telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymas gali būti tiek vienas iš pagrindinių, tiek vienas pagalbinių operatyvinės veiklos metodų. Tačiau jokių būdu negalima telefoninių pokalbių klausymosi naudoti kaip kategoriškai vienintelio metodo atliekant operatyvinį sekimą.

Vien tik kontroliuojant telekomunikacijos tinklais perduodamą informaciją dažniausiai neįmanoma visos nusikalstamos veikos fiksavimas, analizė, visų nusikalstamų ryšių nustatymas, t.y. telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės darymo metu gaunama mažesnė ar didesnė dominančios operatyvinės informacijos dalis, tačiau jokių būdu ne visa. Taip pat nėra galimybės patikrinti gaunamos informacijos teisingumo, realumo.

Telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolei bei įrašų darymui ypač būdingas informacijos gavimo savalaikiškumo principas, kadangi dažnai pavėluota ar pasenusi informaciją operatyviniu požiūriu yra ne tokia naudinga ir efektyvi, kokia ji būtų buvusi, jei būtų gauta laiku. Todėl operatyvinis darbuotojas turi sekti, kad informacija, gaunama telekomunikacijos tinklais jį pasiektų laiku, kadangi tai yra vienas pagrindinių sėkmingo operatyvinio tyrimo organizavimo bei realizavimo veiksmų. Teisingumo dėlei reikia pažymėti,

kad ne visuomet nuo operatyvinio darbuotojo gali priklausyti tokios informacijos gavimo savalaikiškumas, bet tai jau techninės problemos.

Duomenys, gauti telekomunikacinių tinklų kontrolės metu, iki bylos nagrinėjimo teisme gali būti paskelbti tik prokuroro leidimu ir tik tiek, kiek pripažįstama leistina. Vertindamas, kas leistina, prokuroras turi laikytis BPK 1 str. reikalavimo saugoti asmenų teises ir Operatyvinės veiklos įstatymo 6 straipsnio 7 dalies reikalavimo, pagal kurį negali būti perduota ar atskleista operatyvinės veiklos metu gauta įslaptinta informacija, taip pat duomenys apie žmogaus asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, o taip pat garbę ir orumą žeminantys duomenys. Šie duomenys gali būti perduodami tik bendradarbiavimo tarp operatyvinės veiklos subjektų tikslais ir atvejais, numatytais įstatymo 17 straipsnyje, t.y. tik baudžiamajame procese.

Visais atvejais galutinį sprendimą dėl telekomunikacijos tinklais kontrolės metu surinktų duomenų kaip įrodymų panaudojimo baudžiamajame procese, vertinimo priima teismas. Apie operatyvinių veiksmų atlikimo teisėtumą teismas gali spręsti iš byloje apklaustų asmenų parodymų, išanalizuotų dokumentų, tarp jų ir teikimų operatyvinio veiksmo atlikimo sankcijai gauti. Jeigu byloje tokių duomenų nėra arba jų neužtenka išvadai dėl atliktų veiksmų teisėtumo padaryti, teismas jų gali pareikalauti iš operatyvinius veiksmus atlikusios institucijos arba prokuratūros. Be to, teisiamajame posėdyje šiuo klausimu kaip liudytojai gali būti apklausti ir pareigūnai, atlikę arba organizavę operatyvinius veiksmus.

Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė ir įrašų darymas baudžiamajame procese atliekamas tikslu gautą informaciją pateikti kaip įrodymus. Įrodymu baudžiamajame byloje gali būti ne tik telefoniniai pokalbiai, bet ir pats skambučio telefonu, SMS siuntimo faktas, arba atskirais atvejais netgi skambučio telefonu nebuvimo faktas. Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės ir įrašų darymo metu gauta informacija baudžiamajame procese gali būti tiek kaltinančiu, tiek teisinančiu įrodymu, todėl ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras prieš nutardamas kokius telefoninių pokalbių įrašus ir kitokią surinktą informaciją, surinktą pasinaudojant telekomunikacijų tinklais reikia pateikti teismui, turi turtėti omeny, kad baudžiamosios bylos nagrinėjimo objektyvumą sąlygoja tiek teisinančių, tiek kaltinančių įrodymų visuma.

Telefoninis pokalbis gali būti reikšmingas, net jei jo vienas pašnekovas yra nežinomas. Telefoninis pokalbis, kurių vienas iš pašnekovų yra nežinomas, gali turėti svarią įrodomąją reikšmę atskirose baudžiamosiose bylose, pvz. dingusių asmenų paieškos, tačiau dažniausiai bylai teisingai išnagrinėti reikia nustatyti visus telefoninio pokalbio pašnekovus.

Apibendrinant pateiktus teiginius apie telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės metu surinktus duomenis, kurie panaudojami kaip įrodymai baudžiamojoje byloje, būtų tikslinga paanalizuoti kaip vertina, telekomunikacinių tinklų perduodamos informacijos kontrolės metu gautus rezultatus teismų praktika.

Prisiminus 2004-ųjų metų plačiai žinomus, viešumon iškilusius įvykius prezidentūroje, iškilo dar viena problema - kieno pokalbių telefonu iš tikrųjų yra klausomasi. Plačiai aptariamas atvejis, kai teismui leidus buvo klausomasi konkretaus asmens telefoninių pokalbių, tačiau buvo įrašytas jo pokalbis su Respublikos Prezidentu, kurio telefoninių pokalbių klausytis įstatymai draudžia. Teisininkai šiuo atveju neturi vieningos nuomonės, ar tokio telefoninio pokalbio įrašą būtų galima panaudoti kaip įrodymą.

Dar viena garsi byla, kurioje kaltinamieji A. Zuokas, A. Janukonis, D. Leščinskas, S. Navikas yra kaltinami pagal BK 227 str. 1 dalyje, 24 str. 4 dalyje, 22 str. 1 dalyje, numatytas nusikalstamas veikas. Šioje byloje mums aktualu, kaip teismas vertina gautus duomenis telekomunikacijos tinklais atliekamos kontrolės metu.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad apeliacinės instancijos teismas nutartyje teigdamas, kad telefoninių pokalbių duomenys galėtų patvirtinti ar paneigti tam tikras kaltinimo aplinkybes, tik jei šios aplinkybės būtų patvirtintos tiesioginiais ir neginčytiniais įrodymais ir pripažino, kad didesnę įrodomąją vertę turi tiesioginiai įrodymai ir taip iš esmės pažeidė BPK 20 straipsnio 3 dalies nuostatas. Iš BPK 20 straipsnio 3 dalies nuostatų analizės matyti, kad įrodymai gali būti duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai teisingai išspręsti, todėl tiek tiesioginiai, tiek netiesioginiai įrodymai turi vienodą įrodomąją vertę. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimu, apeliacinės instancijos teismas nurodydamas, kad neužfiksavus kyšio perdavimo fakto, kiti gauti įrodymai yra nepakankami nusikalstamai veikai įrodyti, pripažino, kad didesnę įrodomąją vertę turi duomenys, gauti panaudojus technines priemones, ir taip iš esmės pažeidė BPK 20 straipsnio 3 ir 5 dalių ir BPK 241 straipsnio 2 dalies nuostatas. Iš BPK 20 straipsnio 3 ir 5 dalių nuostatų analizės matyti, kad skirtingais būdais gautų įrodymų įrodomoji vertė yra vienoda.

Taip pat Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad apeliacinės instancijos teismo abejones dėl telefoninių pokalbių autentiškumo tik pačių išteisintųjų parodymais, neatliko įrodymų tyrimo, nors turėjo ir galėjo šį įrodymų tyrimą atlikti, todėl nesiėmė visų įstatymo numatytų priemonių, kad bylos aplinkybės būtų per kiek įmanoma trumpesnį laiką ištirtos išsamiai ir nešališkai, ir taip iš esmės pažeidė BPK 241 straipsnio 2 dalies nuostatas. Išteisintieji teigė, kad telefoninių pokalbių įrašai paaimti iš konteksto, tačiau apklausiami nė vienas negalėjo paaiškinti,

apie ką iš tiesų kalbėjo įrašytuose telefoniniuose pokalbiuose. Šias aplinkybes apeliacinės instancijos teismas galėjo ištirti pats tiesiogiai išklausęs telefoninių pokalbių įrašų, taip pat apie jų turinį apklausęs išteisintuosius.

Teismas pripažino, kad pirmosios instancijos teismas nepagrįstai nepripažino įrodymais išteisintųjų telefoninių pokalbių įrašų ir taip iš esmės pažeidė BPK 20 straipsnio 3 ir 4 dalių reikalavimus. Minėti duomenys gauti nepažeidus BPK 145 straipsnio reikalavimų, jie patvirtina aplinkybes, turinčias reikšmės bylą išspręsti teisingai, juos galima patikrinti Baudžiamojo proceso kodekse numatytais proceso veiksmams, todėl jie atitinka įrodymams keliamus reikalavimus⁵¹.

Apibendrinat galima daryti išvadą, kad tiek baudžiamojo proceso tvarka, tiek operatyvinės veiklos įstatymo nustatyta tvarka, atliekant telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės metu gauti duomenys gali būti naudojami kaip įrodymai baudžiamajame procese. Tačiau surinktiems duomenims yra keliami jų patikimumo patikrinimo privalomumas. Praktikoje dažnai būna taip, kad pateikus atpažinimui telefoninių pokalbių įrašus asmeniui, kurio pokalbių buvo klausomasi, jis pareiškia, kad tai ne jo pokalbis. Tokiais atvejais kyla problema dėl pokalbyje dalyvavusių asmenų nustatymo ir jų neginčytino įvardinimo. Šios problemos sprendimui, jeigu tai yra būtina, galima pasinaudoti objekto ištyrimu - paskiriant fonoskopinį objekto ištyrimą. Fonoskopinė ekspertinė (arba tyrimai, jeigu ekspertizė neskiriama) identifikuoja asmenis pagal balso ir kalbos savybes, užfiksuotas magnetinėse ar kitose garsą atkuriančiose laikmenose, ji taip pat nustato kelių žmonių balsai yra užfiksuoti, nustatyti kalbančiųjų lytį, išsilavinimo lygį, apytikrų amžių, kalbą, kilimo regioną, nustatyti ar įrašai sumontuoti ar ne, ar įrašas yra montažas ir panašiai.⁵²

Tad norėčiau dar kartą pažymėti, jog tik teismas, teismo posėdyje įvertinęs telekomunikacijos tinklais perduodamos informacijos kontrolės metu surinktų duomenų teisėtumą bei pagrįstumą suteikia arba nesuteikia jiems įrodymų statusą.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismo nutartis 2005 m. spalio 11 d. Baudžiamoji byla Nr. 2K-7-526/2005.

⁵² Pošiūnas P. Kriminalistinės ekspertizės.-Vilnius,1997

4. Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės bei įrašų darymo problematika žmogaus teisių apsaugos srityje

1992 m. spalio 25 d. referendume priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija skelbia atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės principus. Pačioje Konstitucijos preambulėje tiesiogiai neapibrėžta pagarba žmogaus teisėms bei pagrindinėms laisvėms, bet joje kalbama apie teisingos pilietinės visuomenės bei teisinės valstybės kūrimą ir egzistavimą, o tai yra neatsiejama nuo pagarbos žmogaus teisėms ir nuo jų apsaugos. Žmogaus teisės yra visuomeninės vertybės – laisvės, imunitetai ir privilegijos, kurių gali reikalauti žmogus „kaip savo teisės“ kiekvienoje visuomenėje, kurioje jis gyvena.⁵³ Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą. Lietuvos Konstitucijos 22 straipsnyje yra aiškiai apibrėžta, kad žmogaus privatus gyvenimas yra neliečiamas. Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami. Taigi informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsинimosi į jo garbę ir orumą. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 8 straipsnyje taip pat įtvirtinta kategoriška nuostata, kad kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. Valdžios pareigūnai neturi teisės kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ar laisvėms apsaugoti.

Europos žmogaus teisių teismas 1978 m. įvertinęs Vokietijos Federacinės Respublikos susirašinėjimo, telegrafo pranešimų, telefoninių pokalbių apribojimo įstatymą, nutarė, jog slaptas piliečių sekimas vykdomas tikslu gauti išimtinai žvalgybinius duomenis ir nėra susijęs su konkrečiu įtarimu padarius nusikaltimą yra neleistas.⁵⁴

1989 m. Europos žmogaus teisių teismas nagrinėjęs bylą Lamy prieš Belgiją nusprendė, kad skiriant kardomąją priemonę - kardomąjį kalinimą negalima remtis faktais, kurie kaltinamajam nėra

⁵³ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius, Eugrimas, 1998. P. 235.

⁵⁴ Kuhne H. H. Strafrecht.- Strassberg, 1982. S.165

žinomi. "Negalima remtis klausantis telefoninių pokalbių surinkta medžiaga, jei su ja nebuvo leista susipažinti ir pareikšti savo nuomonę kaltinamojo gynėjui".⁵⁵

1978 m. rugsėjo 6 d. Europos žmogaus teisių teismas, nagrinėdamas Klass ir kitų ieškinį Vokietijai dėl neteisėto telefoninių pokalbių klausymo, nusprendė, kad "teisė slapta stebėti piliečius būdinga policinei valstybei, pagal Konvenciją toleruotina tik tiek, kiek ji būtina demokratinė institucijų apsaugai".⁵⁶

Taip pat Europos žmogaus teisių teismas pareiškė du svarius bendro pobūdžio samprotavimus dėl telefoninių pokalbių klausymo:

1. Teismo nuomone, šiuo metu „demokratinėms visuomenėms gresia kompleksinės šnipinėjimo formos ir terorizmas, todėl, valstybė, norėdama veiksmingai kovoti su šiomis grėsmėmis, turi turėti galimybę slapčia stebėti ardomuosius veiksmus, kurie vyksta jos teritorijoje".⁵⁷ Teismas išreiškė sutikimą, kad slapta tikrinti korespondenciją, pašto siuntinius ir klausyti telefoninių pokalbių yra būtina demokratinėje visuomenėje tuomet, kai tuo siekiama užtikrinti nacionalinį saugumą ir/arba tvarką bei užkertant kelią kriminaliniams nusikaltimams;

2. Nors Europos žmogaus teisių konvencija ir suteikia tam tikrą diskretinę galią pasirinkti sekimo formas, tačiau ši laisvė nėra neribojama taikant slapto sekimo priemones jų jurisdikcijai priklausantiems asmenims.

Europos žmogaus teisių teismas taip pat išreiškė nuomonę, kad valstybės, kovodamos su šnipinėjimu bei terorizmu, negali naudoti bet kurias priemones, kurias ji mano esant tinkamomis, taip pat teismas kiekvienu konkrečiu atveju privalo įsitikinti ar garantijos yra adekvačios ir pakankamos, kad nebūtų piktnaudžiavimų naudojant slapto sekimo sistemas.

Tačiau praktiniame gyvenime teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą vis dar nepakankamai suvokiama ir atrodo labiau deklaratyvi nei reali. Galbūt tai sąlygoja ir tai, kad šis teisės institutas yra gana naujas, mažai įsisavintas, trūksta ryškesnių teisminės praktikos pavyzdžių, o taip pat teorinių darbų. Tad ir pastebima nemažai šios teisės pažeidimų. Buvusio Lietuvos Respublikos prezidento R. Pakso krizė ypač aiškiai parodė didelę kišimosi į privataus žmonių gyvenimą apimtį bei apsaugos mechanizmų nepakankamumą nuo galimybių piktnaudžiauti, skverbiantis į privatų asmens gyvenimą. Tai itin aktualu, kalbant apie telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę bei gautų duomenų pavišimą spaudoje ir televizijoje.

⁵⁵ Goda G. Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese ribos.- Vilnius, P. 42

⁵⁶ Berger V. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija.- Vilnius, 1997. P. 437-455

⁵⁷ Ten pat.

Kaip pastebi Žmogaus teisių stebėjimo instituto direktorius Henrikas Malakauskas: „Susidaro įspūdis, kad telefono pokalbių klausymasis yra kasdienė specialiųjų tarnybų veikla (ir ne tik jų, regis, techninių telefono pokalbių klausymosi priemonių yra įsigijusios ir kai kurios privačios bendrovės). Ir tai žmonėms kelia pagrįstą baimę. Juk kas valdo informaciją apie privatų žmonių gyvenimą, turi galimybę juos valdyti ar bent daryti įtaką jų elgesiui. Neatsitiktinai totalitariniai režimai teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą iš esmės nepripažįsta“.⁵⁸

Rimtus žmogaus teisių pažeidimus galima įžvelgti tiek užsienio, tiek ir Lietuvos spaudoje minėtoje, egzistuojančioje pasaulinės sekimo sistemos "Echelon", kurios ištakos siekia dar 1948 metus, kuomet Didžioji Britanija ir JAV pasirašė susitarimą UKUSA (United Kingdom - USA), prie kurio neoficialiai prisijungė Kanada, Australija bei Naujoji Zelandija. Sistema gali perimti radijo ir palydovinį signalus, telefono skambučius, fakso ir el.pašto žinutes praktiškai bet kuriame pasaulyje taške ir automatiškai analizuoja bei rūšiuoja perėmimus. Teigiama, kad Echelon kasdien perima iki 3 000 000 000 komunikacijų.⁵⁹ Dar ir šiandien neaišku, ar tai tėra antis - žurnalistų ir sensacijų mėgėjų darbo vaisius. Teigiama, kad šios sistemos iniciatoriai yra mažai kam žinoma pusiau slapta JAV organizacija - Nacionalinio saugumo agentūra NSA. Kitaip nei dauguma kitų panašių projektų, "Echelon" esanti skirta ne kariniams, o civiliniams tikslams, tarp jų ir pramoniniam šnipinėjimui. Pasak Didžiosios Britanijos žmogaus teisių gynimo organizacijos "Statewatch" pateiktos informacijos, 1995 metų pabaigoje Ispanijos sostinėje Madride vykusio JAV ir ES viršūnių susitikimo metu buvo pasirašyta slapta transatlantinio bendradarbiavimo sutartis, kuria remiantis buvo pradėta kurti slapta Europos telefonų pokalbių bei kitų telekomunikacijų pasiklausymo sistema. Šį sprendimą 1996 m. gruodžio 20 d. be viešų debatų priėmė Europos Sąjungos žvejbos komitetas. Tokiu būdu prie penkių "Echelon" (JAV, Didžiosios Britanijos, Kanados, Naujosios Zelandijos ir Australijos) projekte dalyvaujančių valstybių prisidėjo ir visos 15 ES narių.⁶⁰

Kai visame pasaulyje didelį susirūpinimą kelia žmogaus laisvės bei teisės į privatų gyvenimą, operatyvinės tarnybos kartais kryžių kelius turi nueiti, kad gautų leidimą klausyti asmenų, įtariamų darant nusikaltimus, telefoninių pokalbių, pasaulyje jau kuris laikas egzistuoja slapta visuotinio sekimo sistema.

1998 m. gruodžio 3 ir 4 d. Europos sąjungos tarybos vidaus reikalų ir teisingumo komisija svarstė nutarimą "dėl teisiško telekomunikacijų sekimo, atsižvelgiant į naujas technologijas". Šis projektas pavadintas "Enfopol 98" vardu ir yra "Echelon" prototipas Europoje. Nutarime konkrečiai

⁵⁸ Serafimas G. Žmogaus teisių gynejai Lietuvoje dažniau tampa pažeidėjais//Veidas.2004.06.10 Nr.24

⁵⁹ <http://lt.wikipedia.org/wiki/ECHOLON>, prisijungimo laikas: 2006-11-21

⁶⁰ Jokmanas J. Sekti galima kiekvieną // Veidas. 2004-11-03 Nr. 46

apibrėžiamos priemonės "esant teisinei būtinybei" užtikrinančios telefono bei "Interneto" ryšio kontrolę. "Enfopol 98" projekte nekalbama apie būtinybę gauti prokuroro ar teismo sankciją kontrolei atlikti, o tik minimos "teisiškai įgalios tarnybos".⁶¹

Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė viena iš kelių BPK numatytų neviešo pobūdžio veiksmų. Asmuo, kurio atžvilgiu ši procesinės prievartos priemonė taikoma, paprastai nežino apie tokios priemonės taikymą jo atžvilgiu. Savaime suprantama, slaptumas yra būtinas norint, kad taikoma priemonė galėtų duoti laukiamų rezultatų.⁶² Tačiau čia galime išvelgti dar viena problemą žmogaus teisių apsaugos kontekste. Tarkim asmuo, kuriuo atžvilgiu vykdoma telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė, nenorėdamas šnekėtis savo namų telefonu dažniausiai savo pokalbiams naudoja vieną ir tą patį telefono automata. Šiuo atveju yra klausomasi ir visų asmenų, kurie kalba šiuo telefono automatu, pokalbių. Taip pat būtų sunku įsivaizduoti, kaip telefoninių pokalbių klausymo metu turėtų būti užtikrintos kitų asmenų, kurie su sekamu asmeniu naudojami tuo pačiu laidiniu telefonu, tačiau nėra susiję su kontroliuojamo asmens nusikalstama veikla, teisės į pokalbių telefonu slaptumas. Šiuo atveju daug priimtinesnis yra mobilaus ryšio telefonų klausymas, kadangi pastarieji yra labiau asmeniškai ir kiti asmenys juo pasinaudoti gali tik kontroliuojamam asmeniui sutikus ar jo leidimu.

Nagrinėjant telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės bei įrašų darymo problematiką žmogaus teisių apsaugos srityje pastebima dar viena problema. Remiantis BPK 161 straipsnio 1 dalimi asmeniui, kurio atžvilgiu buvo taikoma telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė, turi būti apie tai pranešama iš karto baigus taikyti šią priemonę. Tačiau šiuo atveju lieka neatsakytas klausymas: o kaip gi kiti asmenys, su kuriais minėtasis asmuo komunikavo visą priemonės taikymo laikotarpį ir kurie jokių neteisėtų veiksmų nėra atlikę. Jų pokalbiai taip pat buvo kontroliuojami. Tad jie gali iš viso nesužinoti, jog jų pokalbiai su kontroliuojamu asmeniu buvo įrašinėjami?

Tarptautinės žmogaus teisių apsaugos organizacijos "Privacy International" atlikto tyrimo metu skirtingos valstybės įvertintos pagal kišimosi į asmeninį gyvenimą laipsnį. Lietuva atsidūrė ant vieno laiptelio su šešiolika pasaulio valstybių, tarp jų - Jungtinėmis Amerikos Valstijomis, Rusija, Italija, Naująja Zelandija, Filipiniais, Kinija ir kt. Ekspertai pagal penkiabalę vertinimo sistemą mūsų šaliai skyrė 4 balus už asmens privatumo apsaugą konstituciniame lygmenyje, 3 balais įvertinta apsauga įstatymų rėmuose bei demokratijos apsauga ir pan. Žemiausias balas Lietuvai skirtas už telekomunikacinį saugumą, mat mūsų šalyje fiksuojamas masiškas telefoninių pokalbių

⁶¹ <http://de.wikipedia.org/wiki/Enfopol>, prisijungimo laikas 2006-11-21

⁶² Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. – Vilnius: teisinės informacijos centras, 2005. P. 270

pasiklausymas. Bendras įvertinimas - 2,6 balo. Valstybės, surinkusios 1-1,5 balo (pavyzdžiui, Didžioji Britanija, Malaizija, Kinija, Rusija) įvardintos kaip šalys, kur žmogaus teisė į privatumą praktiškai neužtikrinama. Valstybėmis, kur piliečiai gali jaustis laisviausiai, priskirtos Vokietija ir Kanada, surinkusios atitinkamai 3,9 ir 3,6 balo.⁶³ Tai, mano manymu, taip pat pagrindžia jau anksčiau minėta teiginį, jog telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė žmogaus teisių apsaugos srityje labiau teorinė, nei praktinė.

Kalbant apie žmogaus teisių apsaugą dar norėčiau paminėti Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ 2004 m. lapkričio mėn. 11-14.d atlikto tyrimo „Žmogaus teisių padėtis ir žmogaus teisių apsaugos sistemos vertinimas“ kai kuriuos rezultatus.⁶⁴ Šiame tyrime buvo užduotas respondentams klausimas „Kaip jūs vertinate žmogaus teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą apsaugą?“ 22,9% respondentų šios teisės apsaugą vertina gerai arba labai gerai, tačiau vos keliom dešimtosiom mažiau (22,4%) atsakė į šį klausimą visiškai priešingai (blogai arba labai blogai), 34,1% respondentų atsakė, jog nei gerai, nei blogai, o 20,6% iš viso negalėjo atsakyti. Mano manymu, tai parodo, jog daugiau nei pusė respondentų nežino arba nesidomi savo teisėmis, jų suvokimas apie šios teisės turinį menkas, taip pat ir informavimas apie žmogaus teisės bei jų apsaugą yra nepakankamas, o tai tik apsunkina galimybes apginti teisę į privatų gyvenimą.

2004 m. sausio mėn. 6 d. „Žinių radijo“ laidoje „Dienos klausimas“ buvo diskutuojama ar siekiant išaiškinti nusikalstamą veiklą, telefoninių pokalbių pasiklausymas ir korespondencijos skaitymas yra pateisinamas. Interneto portalo „Delfi“ užsakymu atlikta „Spinter tyrimų“ apklausa rodo, kad dauguma piliečių pritaria telefoninių pokalbių pasiklausymui bei korespondencijos tikrinimui operatyviais tikslais, antra vertus, net 71 procentas respondentų linkęs manyti, kad teisėsaugininkai kartais piktnaudžiauja šia teise.⁶⁵ Taip pat buvo surengtas klausytojų balsavimas ar jie mano, jog jų telefoninių pokalbių klausomasi. Gale laidos susumuoti rezultatai pasiskirstė taip:

- Taip, tai daroma nuolatos 25 % balsavusiųjų;
- Yra buvę tokių atvejų 11 % balsavusiųjų;
- Ne, niekada 36 % balsavusiųjų;
- Sunku pasakyti 29 % balsavusiųjų.⁶⁶

Apibendrinant norėčiau pažymėti, kad telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė ir įrašų darymas žmogaus teisių apsaugos srityje yra problematiškas. Kiekvienas

⁶³ Mogučaja N. Viešumas – kaina už lengvabūdiškumą // Vakarų ekspresas, 2006-11-18

⁶⁴ <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owaarepl/inter/owa/U0126838.doc>, prisijungimo laikas 2006-11-21

⁶⁵ <http://www.ziniur.lt/klausimas?method=get&item=98>, prisijungimo laikas: 2006-11-21

⁶⁶ Ten pat

visuomenės narys nenori, kad būtų kišamasi į jo ar jo artimųjų privatų gyvenimą. Jo privataus gyvenimo neliečiamumą gina ir Lietuvos Konstitucija, ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija bei kiti teisiniai dokumentai ir įstatymai. Tačiau ginant demokratinės visuomenės teises, kartais yra būtina suvaržyti žmogaus teises ir pagrindines laisves. Tik tokiu būdu demokratinė visuomenė gali ginti ir visuomenės ir atskirų jos narių interesus. Todėl būtina užtikrinti, kad telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė ir įrašų darymas būtų atliekami tik griežtai įstatymo nustatytais atvejais. Reikalingi tolimesni žingsniai kuriant veiksmingą kontrolės ir gynybos nuo piktnaudžiavimų elektroninių ryšių srityje mechanizmas. Seimo komisijai būdinga politinė operatyvinės veiklos kontrolė turėtų būti derinama su labiau specifine kontrolės forma, kuri galėtų būti pavesta nepriklausomai nuo politinės valdžios institucijai, tokiai kaip specialusis ombudsmenas, kuriam taip pat galima būtų suteikti teisę gauti ir nagrinėti piliečių skundus.

IŠVADOS

1. Dabar galiojantis BPK iš esmės atitinka kitų demokratinių Europos šalių teisės principus bei bendrus demokratinio pasaulio teisėje priimtus principus. Jo 154 ir 155 straipsniuose yra daug aiškiau ir konkrečiau reglamentuota telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė bei įrašų darymas baudžiamajame procese. Taip pat labiau atsižvelgiama ir į konstitucinius bei visame demokratiname pasaulyje taikomus žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo principus, kartu numatant konkrečius atvejus, kai žmogaus teisės ir pagrindinės laisvės gali būti apribojamos. Tačiau nors ir telekomunikacijos perduodamos informacijos kontrolės realizavimas praktikoje ne visada atitinka įstatymo keliamus reikalavimus bei išlieka pakankamai daug problemų šioje srityje, mano manymu, įsigaliojus naujam BPK bendros šios problemos sprendimo tendencijos yra teigiamos.

2. Telekomunikacijų tinklais perduodama informacija gali būti kontroliuojama ne tik remiantis BPK nuostatomis, bet taip pat ir OVĮ. Tačiau nors ir BPK nuostatos tobulintinos, bet labiau apibrėžtos ir griežtesnės negu OVĮ. Manau, kad susiklosčiusi padėtis reikalauja iš naujo išnagrinėti abiejų įstatymų nuostatas, jas tarpusavyje suderinti ir atitinkamai nustatyti operatyvinės veiklos ir procesinių veiksmų, vykdomų ikiteisminio tyrimo metu pagal BPK, skirtumą.

3. Reikėtų pripažinti, jog telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė tiek baudžiamajame procese, tiek operatyvinėje veikloje tebelieka problematiška. Šiuo metu praktiškai nėra atliekama jokia telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės bei įrašų darymo efektyvumo analizė, nerenkami bei nesistematizuojami duomenys, kuriais remiantis galima būtų daryti išvadas ne tik apie šios priemonės efektyvumą bei reikalingumą atskirų nusikaltimų rūšių tyrime. Taip pat nėra pakankamai aiškiai apibrėžta su kokia operatyvine informacija (taip pat ir informacija gauta atliekant telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę) ir kokia apimtimi prieš tenkindamas teikimą telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolei bei įrašų darymui turėtų susipažinti ikiteisminio tyrimo teisėjas.

4. Kontroliuojant telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją turi būti laikomasi visų procesinių reikalavimų, baudžiamojo proceso principų ir atsižvelgiama į gaunamų duomenų liečiamumą ir leistinumą tiriant tam tikrą nusikalstamą veiką.

5. Be to, mano nuomone turėtų būti taisytina ir LR BPK 161 str. numatyta nuostata. Joje numatyta, jog asmeniui, kuriam buvo taikoma bent viena numatyta procesinės prievartos priemonė

jam nežinant, baigus tą priemonę taikyti, turi būti pranešta apie tai minėtam asmeniui. Kalbant apie telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę, mano manymu, derėtų atsižvelgti ir į tų asmenų privataus gyvenimo neliečiamumo teisę, su kuriais komunikavo minėtas asmuo. Tie asmenys taip pat turėtų būti informuoti, jog jų pokalbių buvo klausomasi.

6. Reikalingi tolimesni žingsniai kuriant veiksmingą kontrolės ir gynybos nuo piktnaudžiavimų elektroninių ryšių srityje mechanizmas. Seimo komisijai būdinga politinė operatyvinės veiklos kontrolė turėtų būti derinama su labiau specifine kontrolės forma, kuriai galėtų būti pavesta nepriklausomai nuo politinės valdžios institucijai, kuriai taip pat galėtų būti suteikta teisė priimti ir nagrinėti piliečių skundus.

Literatūros sąrašas

Lietuvos Respublikos norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios: 1992, Nr. 33-1014
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios .2002,Nr.37-1341.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas// Valstybės žinios.2000, Nr.89-2741.. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. 1961m. oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 2003m.gegužės 1d.
4. Lietuvos Respublikos Operatyvinės veiklos įstatymas// Valstybės žinios. 2002, Nr.65-2633.
5. Lietuvos Respublikos Operatyvinės veiklos įstatymas// Valstybės žinios. 1992, Nr.22-639.
6. Lietuvos Respublikos Operatyvinės veiklos įstatymas// Valstybės žinios. 1997, Nr.50-1190.
7. Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas, Valstybės žinios, 2004, Nr. 69-2382
8. Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymas// Valstybės žinios. 2002, Nr.75-3215.
9. Lietuvos Respublikos telekomunikacijų įstatymas// Valstybės žinios.1998, Nr.56-1548.
10. Lietuvos Respublikos Policijos įstatymas// Valstybės žinios. 1991, Nr.2-22.
11. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl BPK, BK, ATPK pakeitimo ir papildymo//Valstybės žinios.1993, Nr.26-597.
12. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas// Valstybės žinios. 1996, Nr. 63-1479.

Tartpautiniai teisės aktai:

13. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// Valstybės žinios. 1995, Nr.40-987.

Užsienio šalių norminiai aktai:

14. Code of Criminal Procedure of Austria. <http://www.jusline.at/fehlerseiten/bild53.html>.
15. German Code of Criminal Procedure; Codice Di Procedura Penale (approvato 22 settembre 1988); Polish Code of Criminal Procedure; Act of 22 May 1981 No. 25 relating to Legal Procedure in Criminal Cases.

16. Уголовно процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии .- Москва,1994.

Specialioji literatūra:

17. Bakševičienė R. Narystė Europos Sąjungoje ir Lietuvos teisinė politika. Ar turėsime lietuvišką teisinę sistemą?.- Teisė 2005, Nr. 56.
18. Berger Vincent. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius, 1997.
19. Cininas A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumą problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje// Jurisprudencija, 2001, Nr. 23 (15), p. 35.
20. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс.-Москва, 1961.
21. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. – Vilnius: teisinės informacijos centras, 2005.
22. Goda G. Procesinės prievartos priemonės samprata // Teisė, 1998. Nr. 32.
23. Jokmanas J. Sekti galima kiekvieną // Veidas. 2004-11-03 Nr. 46.
24. Карнеева Л.М., Мусиенко А.В. Доказательственное значение материалов, полученных в результате применения киносъемки, видео- и звукозаписи //Советская юстиция. 1983. № 3.
25. Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.- Vilnius, 1983.
26. Mogučaja N. Viešumas – kaina už lengvabūdiškumą // Vakarų ekspresas, 2006-11-18
27. Maxwell W. Electronic Communications: the New EU Framework Part1, New York: Oceana Publications Inc. 2002.
28. Михайлов В. И. Контролируемая поставка как оперативно-розыскная операция. – Москва, 1998.
29. Panomariovas A., Rudzkis T. Baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos sąveika // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: LTU, 2000. T.17(9).
30. Pošiūnas P. Kriminalistinės ekspertizės.-Vilnius,1997
31. Pradel J. Lyginamoji Baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
32. Rinkevičius J. Įrodymų rinkimo būdai baudžiamajame procese // Jusrisprudencija: Mokslo darbai. 1998.
33. Ruželytė O. Privataus gyvenimo neliečiamybės baudžiamoji teisinė apsauga // VII Baltijos šalių kriminologų simpoziumas : Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką. –Vilnius, 1995

34. .Serafimas G. Žmogaus teisių gynėjai Lietuvoje dažniau tampa pažeidėjais//Veidas.2004.06.10 Nr.24
35. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса .-Москва: Наука, 1968.
36. Štitilis D. Elektroninių ryšių kontrolės nusikaltimų tyrimo tikslais teisiniai aspektai// Informacijos mokslai. 2005, Nr. 34.
37. Tarasevičius P.. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis// Jurisprudencija. 2003, Nr. 49 (41).
38. Tidikis R., J.S.Pečkaitis, St. Šedbaras . Magistrų baigiamųjų darbų rengimas ir gynimas.- Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
39. Уголовный процесс. Учебник для вузов под ред. Гуценко. - Москва: Зерцало, 1998.
40. Уголовно - процессуальное право Российской Федерации.Под ред. П.А. Лупинской.-Москва: Юрист, 1997.
41. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius, Eugrimas, 1998.
42. Zierlein G. Pagrindinių teisių apsauga baudžiamojoje, baudžiamojo proceso ir bausmių vykdymo teisėje, atsižvelgiant į Vokietijos Konstitucinio teismo praktiką // Teisė, 2000. Nr. 36.
43. Žilinskas D. Policijos teisės prielaidos: Operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema// Jurisprudencija. 2003, Nr. 49 (41).
44. Žmogaus teisių problema baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese: konf. medžiaga.-Vilnius: Lietuvos teisininkų draugija, 1995.
45. Žmogaus teisių stebėjimo institutas: Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2004 apžvalga//Vilnius, 2005.

Interneto svetainės:

46. www.lrs.lt
47. <http://de.wikipedia.org>
48. <http://lt.wikipedia.org>
49. www.ziniur.lt

Teismų sprendimai:

50. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2000 gegužės 8 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 str. 12 d., 7 str. 2 d. 3 punkto, 11 str. 1 d. ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198 str. 1 ir 2 d. atitikimo

Lietuvos Respublikos Konstitucijai“./Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

51. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2002 m. spalio 23 d. nutarimas ”Dėl Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatymo 8 str.ir 14 str. 3 d. atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios, 2002.
52. Lietuvos Aukščiausiasis Teismo nutartis 2005 m. spalio 11 d. Baudžiamoji byla Nr. 2K-7-526/2005
53. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas// Valstybės žinios. 2002.09.25, Nr.: 93-4000
54. 1978 m. rugsėjo 6 d. sprendimas Klass ir kiti v. Germany. A serija, Nr.28; (1978-80) 2 EHRR 214
55. 1984 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas Malone v United Kingdom. A serija, Nr. 82; (1985) 7 EHRR 14
56. Klass ir kiti prieš Vokietijos Federacinę Respubliką, 1978 m. rugsėjo 6 d. Teismo sprendimas, Serija A Nr.28

Santrauka

Telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolė baudžiamajame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai

Pagrindinės sąvokos: telekomunikacijų tinklai, informacijos kontrolė, įrodymas, baudžiamasis procesas, operatyvinė veikla.

Lietuvos valstybei atgavus nepriklausomybę, keitėsi ir Lietuvos Respublikos teisės sistema, kuri turėjo atitikti pakitusius socialinius, ekonominius ir politinius šalies poreikius. Siekiant apsaugoti kiekvieno žmogaus teises ir pagrindines laisves, buvo būtina įstatymiškai aiškiai ir konkrečiai sureglamentuoti telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę, bei įrašų darymą tiek operatyvinėje veikloje, tiek baudžiamajame procese. Nuo 2003 m. gegužės 01 d. Lietuvoje pradėjo galioti naujas Baudžiamojo proceso kodeksas, kuris daugumos teisininkų atitinka demokratinėje Europoje priimtus teisės principus, o taip pat ir žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos srityje. Tačiau telekomunikacijų tinklais perduodama informacija gali būti kontroliuojama ne tik remiantis BPK, bet ir vykdant operatyvinę veiklą, remiantis operatyvinės veiklos įstatymu.

Darbe daug dėmesio skiriama BPK nustatytų procesinių prievartos priemonių ir Operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintų operatyvinės veiklos metodų nustatymui. Pabrėžiamas prievartos taikymo ribų būtinumas. Aptariami BPK ir Operatyvinės veiklos įstatymų prieštaravimai kontroliuojant telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją.

Summary

Control of Information Transmitted by the Telecommunications Networks in Criminal Procedure: theoretical and practical aspects

Key words: Telecommunications Networks, Control of Information, Evidence, Criminal Procedure, Operational Activities.

After receiving the independence of Lithuania, has been changed and Lithuanian law system, which must be in keeping with changed social, economical and political country needs. Trying to protect the rights and the main liberties of every person, it was necessary to regulate the control of information transmitted by telecommunication networks and making records in operative activity and in criminal code. Since May 1st, 2003 a new code started being in force in Lithuania. In opinion of the majority of lawyers this code corresponds to the law principles accepted in democratic Europe, also in the sphere of human rights and protection of the main liberties. However the control of information transmitted by telecommunication networks in Lithuania is possible not only by Code on Criminal Procedure, but also might be regulated by Law on Operational Activities.

In this work is paid a considerable attention to an establishment of the ratio of the means of proceedings compulsion provided in the Code on Criminal Procedure of Republic of Lithuania and the methods of the operational activities consolidated in the Law on Operational Activities. An importance of the notion used in the Criminal Proceedings Code of Republic of Lithuania in a definition of separate means of proceeding compulsion as well as necessity of an establishment of the limits of application of compulsion are stressed. Also are discussed contradictions of regulations of control of information transmitted by the telecommunications network between the Code on Criminal Procedure of Republic of Lithuania and the Law on Operational Activities.